

АГМЕНЬ ЖЫВОГА СЛОВА
1. Мастацкая проза

Аўген Кавалеўскі

ЛЮДЗІ Ў ПОЛЫМІ
(*Урывак з аповесці*)

I

Івашчык ня мог заснуць. Ён доўга варочаўся на сваім старым, надакучліве скрыгочучым ложку, ахоплены трывожнымі, несупакойнымі пачуцьцямі ды думкамі.

На вуліцы, у цемрадзі ночы, манатонна шумеў летні дождж, з жалосным посьвістам праносіўся вецер, і вакно пакою шточасінна прарэзвалі палахлівія бляскі маланкаў, а за імі, як бы водгукам, біліся ў дрыжачыя шыбы працяглыя выбухі навальніцы. Да таго ж, за съцяною безупынку хрыпей ды кашляў чахотачны сусед, і Івашчык, хаяй й стуліваў старанна очы, намагаючыся заснуць, ды хаваў голаў пад падушку, аніяк ня мог пазбавіцца ўсіх гэтых гукаў, якія, здавалася, гострымі голкамі праціналі ягонае сэрца, мучылі яго, не давалі супакою. І гуکі не съцішаліся, але, наадварот, наростиwalі, бліжэлі, напаўнялі ягоныя думкі чымсьці балочым, бясконцавым, непераносным...

Івашчык ня вытрываў. Голосна лячуцца, ён усхапіўся з ложка, запаліў у пакоі съятло, і гэтак, неапрануты, у адной ночной бляізне, сеў за пісьмовы стол ды, надзеўшы акуляры, пачаў хутка, нэрвова накідаць у сыштак тэкст урачыстае прамовы, якую меўся казаць заўтра на фабрыцы абудтку з нагоды датэрміновага выкананья ёю гадавога пляну. Звычайна, гэткая рэч удавалася яму бяз цяжкасцяў, лёгка, бо ўсе ягоныя публічныя прамовы былі вельмі подобнымі адна да аднае, за выняткам хіба толькі назоваў падзеяў ды звароткаў, прыстасаваных да адпаведнае аўдыторіі. Але цяпер думкі ягоныя разгубліліся, і ён аніяк ня

мог авалодаць сабою нагэтулькі, каб укласыці колькі стройных ды лягічных сказаў. Знадворныя гукі настойліва лезьлі ў вуши, думкі блыталіся, беглі ў іншых кірунках, і на паперы замест прывычных сказаў атрымоўваліся толькі адны слова бяз сэнсу, бяз сувязі. Злуючыся, ён вырваў із сыштка сапсанавы аркуш паперы, скамечыў яго, кінуў пад стол і пачаў пісаць на другім, старанна выводзячы кожную паасобную літару. Але й гэта не памагло — тэкст ня ўкладаўся, а пяро пад моўным націкам пальцаў, дрыжачых ад хвяляваньня, скрыгатала, пэцкаючы паперу чарнільнымі плямамі.

— Ліха яго ведае, што гэта са мною! — злосна выгукнуў Івашчык і, штурнуўшы ад сябе ручку, ускочыў, нэрвова забегаў па пакоі, паціраючы рукой успатнелы лоб.

Ад самага ранняня, пасля прыпадковага спатканья з Пятроўскім, ягоным ранейшым школьнім сябрам, якога толькі ўчора перакінулі ў Менск на працу ў ЦК партыі, яго ахапіла непрыемнае прадчуванье. Яно хвялявала яго, мучыла, наводзіла на жудасныя думкі. Спатканыне было звычайнім, сяброўскім, але на Івашчыка, раённага сакратара ВЛКСМ, зрабілі прыкрае ўражаныне пагляд Пятроўскага, у якім ён убачыў шматзначны сэнс, ды ягоныя ціхія слова пры развязваныні: «Высока ты, братка, скончыў»... Што ён хацеў гэтым сказаць? Ці не загрожваў ён яму tym, што ведае пра ягонае непралетарскае паходжаныне і ў адпаведным мамэнце выкарыстае гэты аргумент супраць яго? «Гэта ж не мая віна, што бацька мой быў сьвятаром!» — пераконваў ён сябе ў думках, але тут жа адкідаў гэтае апраўданыне, бо надзвычай добра ведаў суровую бальшавіцкую лёгіку — «сын ворага народу ёсьць небяспечным элементам у сацыялістычным грамадстве». Да таго ж, для яго было зусім зразумельным, што ўкрыцьцё перад партыйным кіраўніцтвам свайго запраўнага паходжаныня, ягоная знарочная мана, пацягнуць за сабою ня толькі катастрафальны правал ягонае партыйнае кар'еры, але й строгае судовае пакараныне. І ён яскрава ўяўляў сабе, як усё тое, што гэтак старанна было збудаванае ім, можа раптам раскідацца, калі Пятроўскі выдаесьць дзе ягоную таямніцу. Ён нават ужо выразна бачыў зласлівія твары сваіх супрацоўнікаў, бачыў іхня тиркаючыя пальцы, скіраваныя на яго, і чуў іхны ціхі, бязжасны шэпат: «Папоўскі сынок... Вораг народу...»

Ад гэтага ўяўлення Івашчыку зрабілася горача, на лобе выступіў халодны пот, а ў горле перасохла, быццам яму не хапала паветра. Ён падбег да вакна, шырокі, з грукатам расчыніў яго, высоўваючы гарачую голаў на вуліцу. Цяжкія краплі дажджу ўпалі на ягоную патыліцу, паліліся на твар, на тоўстую шыю казытлівымі струменьчыкамі. Але й гэта не памагло — думкі біліся па-ранейшаму гарачава, блытаючыся, толькі шугануўшая хвала халоднага ветру прымусіла яго ўздрыгнуцца ўсім целам. Ён у злосці зачыніў вакно і, ахапіўшы голаў рукамі, ізноў зваліўся на ложак. «Што рабіць? Што рабіць? — мо ў дзясяты раз пытаяўся ён у самаго сябе, але не знаходзіў аніякага адказу. Перад вачыма ўвесь час мільгацей вобраз Пятроўскага, ягоны халодна-насымешлівы твар ды гэны пагляд вачэй — загражальны, палохаючы, і гэта мучыла Івашчыка, даводзіла яго амаль да ліхаманкавага стану.

«Не, не! — шаптаў ён. — Я мушу нешта прыдумаць... Я мушу ўчыніць нешта гэтаке, каб зачыніць яму рот!..»

Праз якую часіну, крыху авадодаўшы сабою, ён пачаў укладаць у думках розныя хітра сиплеценыя пляны на тое, каб скампрамэтаваць Пятроўскага перад партыйнай грамадзкасцю, зрабіць яго «замаскаваным ворагам народу». А гэтым забясьпечыць сабе супакой. Зьяўляліся яны яму парознаму, але найлепшымі здаваліся толькі тры камбінацыі — або пусціць у рух спаміж партыйнага й камсамольскага актыву якую ўдалую, больш-менш верагодную плётку пра сувязь Пятроўскага з варожымі элемэнтамі, або зрабіць падкап пад ягоны партыйны аўтарытэт, на кожным кроку публічна крытыкуючы, прыдзіраючыся да ягонае працы, або ўпрост падкласці яму няўзнак які фальшывы, але кампрамэтуючы ліст ці дакумент. На кожную камбінацыю ў галаве Івашчыка паўсталі ўжо гатовыя, добра прадуманыя крокі да іхнага рэальнага зьдзійснення, але, міма гэтага, ён разумеў, што ніводзін ягоны плян не прывядзе да жаданае мэты, бо Пятроўскі ня быў наўным чалавекам. Па-ложаныне Пятроўскага ды ягоная грамадзка-палітычная апінія партыйнага дзеяча былі непахіснымі, і ўсялякі магчымы ўдар па ім, нават наймацнейшы, адскокваў бы ад яго, як гумовы мяч ад съценкі, не прынёсшы яму аніякое шкоды. Пятроўскі быў з тых людзей, якіх бальшавікі маглі ставіць у прыклад масам, і, ведаючы гэта, Івашчык баяўся, што барацьба зь ім будзе ўпрост немагчымаю, бо скончыц-

ца для яго самаго зыніштажальнаю паразаю. «Трэба нейкім іншым шляхам зрабіць гэта, — думаў ён. — Ня біць лоб, а гэтак, з боку, лагодненька, каб было зусім няўзнак яму...» Але пра тое, каб падкупіць чым Пятроўскага або выкарысціца іхны даўнейшыя сяброўскія адносіны, па-прыяцельску папрасіўшы яго не прагаварыцца пра ягонае паходжанне, Івашчык нават не падумал, бо яшчэ са школьнай лаўкі ведаў ягоны ганарысты, непадкупальны характар. Да таго ж, адданасць Пятроўскага партыі не дазволіла б яму праявіць які сантывэм ня толькі да гэткага сябра, як Івашчык, але, пэўне, каб давялося, дык і да свае роднае маці. «Дык што ж гэта? — пытаяўся ў роспачлівых думках Івашчык. — Няўжо — пачатак канцу? Няўжо ўсё, што я з гэткаю цяжкасцю дамогся — мая пасада, мая кватэра, маё матэрыйяльна забясьпечанае жыццё ды імя — усё гэта павінна раптам зваліцца ў прадоњне, і толькі з «ласкі» гэтага Пятроўскага?» І яму здалося ўпрост жахлівым ягонае собскае жыццё, якое па спатканыні зь Пятроўскім у кожнай часіне сваёй было пад пагрозаю небясьпекі. Ён найболыш пакутваў ад таго, што чуўся зусім бездапаможным перад гэтым няшчасцем, якое гэтак раптоўна пачало набліжацца да яго, і ня бачыў аніякае магчымасці ўхіліцца ад зыніштажальнага ўдару. Адзінае, што толькі засталося яму, гэта чакаць, ча-каць на тое, калі пад ім трэсьне зямля й пацягне яго ў прадоњне. «Не, я мушу неяк абараніцца! — думаў ён. — Я не магу быць бяздзеянным... Гэткае было б звыш маіх сілаў! Мушу, ававязкава мушу неяк выкруціцца, нешта прыдумаць!» Але прайшла яшчэ якая гадзіна, а ён нічога гэтак і не прыдумаў, толькі ад ліхаманковых думкаў моцна разబалелася галава ды ў скронях балюча застукатала кроў. Івашчыку здалося, што й паветра ў пакоі зрабілася непераносна задушлівым, цяжкім ад ягоных усхваляваних уяўленіняў. Яму было цяжка дыхаць, быццам съценкі пакою съцінуліся, пасунуліся да ложка. «Упіцца мне сяньня, ці што?.. — раптам прыйшла яму да галавы думка. — Мо хаця на які час забудуся пра ўсё гэта?» Гарэлкі ён не пераносіў, але апошнім часам, баючыся паказацца каму непралетарскім па сваім узгадаваныні, у таварыствах сваіх супрацоўнікаў прызывычаіўся ўжо глытаць яе, нават ня зморшчываючыся. А цяпер, калі нешта смактала, пякло ў грудзёх, у сярэдзіне ды ад цяжкіх думкаў мала не трашчала галава, яму запраўды захацелася ўпіцца, каб хаця ў хмелі адшукать якую па-

лёгку. І ён, цяжка, як па якой хваробе, узьняўся з ложка й пачаў паволі апранацца.

Была першая гадзіна ночы, калі Івашчык выйшаў на вуліцу. Дажджу ўжо не было, вечер съціхнуў, і толькі ў сьвежых лужынах ды раўчаках ля ходнікаў дрыжэла, адлюстроўвалася цьмянае съвято вулічных ліхтароў. Івашчык прагавіта ўцягнуў у сябе цёплае, вогкае ад дажджу паветра, нацягнуў на лоб капялюш і, заклаўшы руکі ў кішэні свайго даўгога плашчу, шпарка закрочыў па бязлюднай начнай вуліцы да цэнтра гораду. Аднекуль здалёк пачуўся звон запазынелага трамваю, грукатанье цяжаровага самаходу, і потым ізноў ўсё заціхла, як бы заснula, і ў начнай цішы гучна, рэхам адбіваліся ад ходніка гукі шпаркіх крокіў Івашчыка.

На перакрыжаваныні вуліцаў Савецкай і Ленінскай, якраз насупраць новага будынку банку, яго ледзь не пераехаў нейкі імклівы самаход. Івашчык адскочыўся на бок і толькі пасыпей заўважыць, што самаход гэты быў нязвыклай формы — з высокім зачыненым кузавам ды кратамі ў воках. «Гэта ж «чорны воран»! — міжвольна ускрыкнуў у думках Івашчык. Кагосыць сяньня вязе... А мо хутка й да мяне чарга прыйдзе?..» Ад гэтае думкі яму зрабілася раптоўна холадна, і ён спалохана, нэрвова ўзьняў каўнер плашчу ды ўжо не пайшоў, а амаль пабег далей, уніз па Ленінскай вуліцы, як бы хто за ім гнаўся. Потым павярнуў да стадыёну «Дынама» і спыніўся толькі тады, калі перад самымі вачыма замільгацела электрычная шыльда рэстарану «Беларусь».

Івашчык крыху пастаяў перад шклянымі дзвіярымі рэстарану, аддыхаўся, і, авалодаўшы сабою ды напусціўшы на сябе бесклапотны пагляд, увайшоў усярэдзіну.

Зыркае, рэжучасе съвято люстраў, вісеўшых пад высоцяю столлю, неспадзянава засыпіла вочы, і ў першую часіну Івашчык нічога ня ўбачыў, апрача замільгацеўшых перад ім рознакаляровых плямы-кругоў. Але гэта tryvala кароткі мамэнт — плямы-кругі расплыліся, зыніклі, і перад Івашчыкам стаяў ужо, як бы выраслы зь зямлі, стары афіцыянт. Крыху съхіліўшы перад Івашчыкам сваю голаў, зіхцячуюшы шыроко, быццам паліраванаю лысінаю, ён пасьміхнуўся яму ветліва, як старому знаёмаму, ледзь чутно памытаўшыся:

— Загадаецце накрыць стол у кабінцы?

— Так, толькі не забудзьцеся пра «маскоўскую», — адказаў Івашчык і, зьдзеўшы плашч ды каплюш, кінуў іх на паслужлівія руکі старога. Той толькі ніжэй схіліў голаў ды дробнымі, нячутнымі крокамі адбегося ад яго да гардэробнай.

Івашчык увайшоў у вялікую, амаль пустую залю. Пры ягоным уваходзе, аркестранты з балюстрады заківалі яму галовамі на знак прывітання, і ўся аркестра зайграла для яго «Ўваходны марш» Дунаеўскага, які, як яны ведалі, найбольш падабаўся яму з усіх іхніх музычных нумароў. Івашчык самазадаволена пасыміхнуўся і, праходзячы да бэлетажу, шырокім гэстам кінуў на пульт дырыгэнта аркестры колькі дзесяцірублёўку. Аркестра зайграла яшчэ веселей, з большым уздымам.

У кабінцы бэлетажу, прыгожа, з густам умэбліванай, Івашчык быў заслонены ад залі шаўковаю фіранкаю, і, стомлены адхінуўшыся на сыпінку выгоднае канапы, ізноў пачуўся самотным ды аддаўся плыні невясёлых, хвалючых думкаў, разважаньняў. У яго міжвольна паўставала гэткае балючае ўражаньне, быццам ён у апошні раз знаходзіцца ў гэтай кабінцы, быццам ён цяпер, гэтай ноччу назаўсёды павінен разьвітаца з усім тым прыгожым, бесклапотным, на што толькі дазвалялі ягоныя гроши ды пасада. «Загіне ўсё — і весялосць, і гулянкі, і маё імя, перад якім шмат хто схіляе галовы, — думаў Івашчык, прагавіта, усхвалявана зацягваючыся дымам папяросы. — І ўсё — дзеля гэтая дурное прычыны!.. І з чаго на маю голаву гэткае няшчасце звалілася? Няўжо я зъ яго ня выблытаюся?» І ён раптоўна адчую, як у ім уздымалася, наростила пачуцьцё нянявісьці да гэтага Пятроўскага, які, мо, сам таго ня ведаючы, трymаў цяпер ягонае жыцьцё ў сваіх руках, і ад гэтага Івашчыку зрабілася жудасна на душы, нібы забойцу, які чакае на адпомшчаньне. «Што рабіць? Што прыдумаць?» — безупынку й надарэмне пытаўся ён у самага сябе. [...]

II

Зазваніў тэлефон. Івашчык чую трывожныя, трымічыя гукі, але, ахоплены яшчэ цяжкім сном, ня мог адразу адплюшчыць павекі, узняць галаву. Тэлефон зазваніў яшчэ раз — настойліва, працягла, не даючы супакою. Івашчык неахвотна, у напаўсуне ўзыняў руку, вобмацкам адшукаў ля ложку на начным століку тэлефанічны апарат, ухапіў слу-

хаўку. У вуха раптоўна й непрыемна ўварваўся крыкілів, крыху хрыпаты голас ягонае машыністкі, якая гаварыла да яго, відаць, з райкаму, зъ ягонага габінэту.

— Гэта вы, таварыш Івашчык?

— Так, — адказаў ён сонна, лена пазяхаючы, — гэта я. Але чаго гэта вы гэтак... спазаранку?

— Ды што вы, таварыш Івашчык? Якое там «спазаранку», калі ўжо хутка дванаццатая гадзіна?

— Добра, добра, ведаю гэта, — незадаволена прыпыніў яе Івашчык. Але — чаго вы? Што сталася там?

— Ды вось, тут на вас ужо людзі чакаюць. Дэлегацыя ад падшэфных калгасаў прыехала. Да таго ж, толькі што прынеслі адresa на вашае імя ад Сямючэнкі.

— Добра. Дзякую.

— Дык калі вы прыйдзеце, таварыш Івашчык?

— Ды адчапецяся вы! Я заняты! За-ня-ты, — расыцягваючы гэтае слова, ускрыкнуў ён злосна ды адкінуў ад сябе слухаўку, якая гучна бразнулася аб столік.

— Ліха яго ведае, што такое! — голасна выляяўся ён ды ў злосці павярнуўся на ложку. — Ніколі няма супачынку, ніколі!

І ён ужо хацеў быў ізноў заснуть, аж раптам, як бы працьты маланкаваю думкаю, ашалела ўсхапіўся з ложка, пачаў хутка, дрыжачымі ад хвалявання пальцамі, набіраць нумар свайго ўрадавага тэлефону.

— Алё, Ларыса! Ларыса? — нецерпяліва, усхваляванным голасам закрычэў ён у слухаўку, калі пачуўся, нарэшце, знёмы шум і трэск. — Што вы казалі пра Сямючэнку? Прыйшла ад яго адresa?

— Так, — адказаў хрыпаты голас машыністкі.

— Што там? Кажэце хутчэй!

— Ды нічога асаблівага — просіць вас прыйсьці да яго сяняння ўвечары, а дзяявтай гадзіне.

— І гэта — ўсё?

— Так.

— Добра, дзякую. Я прыйду за якіх паўгадзіны. Але, заўтраўды, маецца рацыю — нічога асаблівага...

Ён намагаўся сказаць гэта супакойна, але, міма ягонага жадання, голас ня вытрываў, сарваўся, задрыжэў, і з рук, раптам паслабеўшых, няўзнак высылізнулася слухаўка ды грукнулася аб падлогу.

— Вось яно — пачынаецца... — неяк ціха, жалосна, быцьцам зъбіраючыся заплакаць, прашаптаў ён, цяжка асядаючы ўсім целам на ложак.

Навіна страшэнна ўразіла яго, упрост прыбліда да зямлі, нібы неспадзянаваны, бязылітасны ўдар цяжкога молату. Ён нават ня мог адразу ўцямыць, адкуль яно звалілася на ягоную галаву гэтак раптоўна, хутка? Але толькі адзін успамін пра ймя Сямючэнкі, аднаго з ведамых яму вышэйших працаўнікоў НКВД, да таго ж, афіцыйная адresa ад яго — ужо гэта было выстарчальным, каб Івашчыку сталася зразумелым, зь якога боку съкіраваны на яго зыніштажальны ўдар, і ўжо ані на макулінку не было сумніву, што гэтаму прычыну — данос Пя traўskага. «Мярзотнік! — распачліва ўскрыкнуў ён у думках. — Ня вытырываў, не зачакаў! Кар'еру на майм няшчасыці будзе!..» Але гэта яго мала займала, — думкі, пачуцьці ягония ахапіў дзікі, упрост жывёльны жах перад грозднай запраўднасцю, якая гэтак неспадзянавана наляцела на яго. Ён ужо ўяўляў сабе жахлівая малюнкі допытаў у засынках НКВД, бесканечныя фізычныя пакуты, катаваныні, а пасля — Сібір, калымскі «исправительно-трудовой» лягер, тайгу, сънег, съмерць ад голаду... И трэсліся ягония руکі, палахліва, устрывожана калацілася паҳладзеўша сэрца, непераносна балела й бяз гэтага цяжкая, трапшчэўшая з паҳмелья, галава...

І ён ня вытырываў — як бы падштурхнуты кім, ашалела ўскочкыў з ложка, пабег із спальнага пакою ў становы, пачаў заўзята шукаць спасярод раскіданых на стале й падлоге недапітую бутэльку. У пакоі па ўчарашия бяспамятнай, разгульнай вечарыне, усё было хаатычна па раскіданым, пакамечаным, паразбіванным, заплямленым съядамі ботаў ды бруднымі расплывамі вінаў, соўсаў, і Івашчык тупатаўся босымі нагамі па аскалёпках талеркаў, відэльцах, ко стках ад смажаніны, нават не адчуваючы іхняе рэжучас гастрыні. Бутэлькі былі пустымі, але яму ўсё ж удалося нацадзіць поўную шклянку зъліваў. Была гэта непрырабная на колер, нейкая брудна-чырвоная вадкасць, але Івашчык не прыглідаўся — мала не адным глытком, прагавіта, быцьцам у гэтым быў ягоны ратунак, выпіў. Хмель ахапіў яго адразу — прыліў да галавы, затуманіў вочы, і ён нават па хіснуўся, але ад пітва ня сталася яму лягчэй, як ён спадзяваўся, а, наадварот — цямнейшымі зрабіліся ягония думкі, гастрэйшым адчуваўся жах перад блізкаю небясьпекаю.

«Забіць яго трэба! — падумаў ён пра Пя traўskага. — Але, забіць! Цяперака мне ўсё адно... Калі ж я маю загінуць, дык і ён не павінен жыць... Але, заб'ю! Вось гэтак, праста ўвайду да яго ў пакой, скажу яму гэтыя слова ды пальну ў ягоны лоб з пістолі. Першая куля яму, другая — мне...» И ён, крыху хістаючыся, адышоўся ад стала, ізноў увайшоў у спальны пакой, пачаў паволі апранацца, і ўвесе час, па-п'яному злосна пасыміхаўся сваёй новай думцы, нібы ў ёй была для яго якая палётка. «Але, застрэлю яго!» — думаў ён, і ў злоснай радасці ўяўляў сабе спалоханы, жаласны твар Пя traўskага, чуў ужо нават ягоныя прыніжальныя просьбы, слова, бачыў прасцягнутыя дрыжачыя руکі, што прасілі аб літасці, — і ад гэтага ўяўленыя голасна, задаволена съмяяўся. Гэтая новая п'яная думка ўпрост цешыла яго, прыносіла яму супакойваючу асалоду помсты.

— Ха-ха! — съмяяўся ён узбуджана, уголос, ахоплены гэтымі помсыльвымі ўяўленнямі. — Будзеш яшчэ прасіцца ў мяне, поўзаць на каленах, ногі мае цалаваць, але ўсё адно — не дарую! Не дарую, не! Што заслужыў, братка, тое й атрымаеш! А мне ўсё адно, калі паміраць, — жыцьця ўжо няма... Няма мне чаго баяцца!..

Апрануўшыся, ён падбег да шафы, выцягнуў ніжнюю скрыню, узяў зь яе старанна захаваны, ахбінуты кавалкам грубое чырвонае матэрый пакунак і паклаў яго на столік. Потым асьцярожна, быцьцам баючыся якога раптоўнага выбуху, разгарнуў яго і зьдзівіўся: пад ягонымі рукамі заблішчэў фабрыста-сінім нікелем маленькі, зусім яшчэ новы «браўнінг».

— Вось яна, мая цацка! — шаптаў ён, хістаючыся ды зь любасцю датыкаючыся пальцамі да бліскучага мэталю. — Давядзецца табе, браток мой, папрацаваць сяньня... Толькі ж, глядзі ў мяне, не падводзь! Мусіш біць бяз промаху!.. — Ён узяў «браўнінг» у руکі, паднёс да вачэй. — Не падводзь мяне, чуеш?.. Каб было толькі два стрэлы, ня больш... А там ужо ўсё адно — ці цемра, ці якое прадоньне, але адно — съмерць!.. — прагаварыў ён уголос ды выйшаў у становы пакой. И ён раптоўна пачаў сябе ражучым, пэўным таго, што не адступіцца, не спалохаецца ў тую крытычную часіну, калі будзе страліць у Пя traўskага. Яму нават сталася радасна ад таго, што ён мо ўпершыню ў сваім жыцьці меў у сабе гэтулькі мужнасці й адвагі, каб вырашыцца на гэткі герайчныя крок.

— Так, — злосна пасьміхаючыся працадзіў ён скрэзъ зубы — хай ведае, з кім мае справу... Я ж не які-небудзь палахлівы хлапчук. Я на ўсё здольны, ды на ўсё хопіць у мяне адварі!

Ён падышоў да вялікага, мала не на палову сьцяны люстэрка ў пазалочанай раме, што стаяла, і, любуючыся сваім баўвым выглядам з «браўнінгам» у руках, прагаварыў яшчэ раз і галасьней:

— Я на ўсё здольны!

Але праз якую часіну, калі добра прыглядзеўся да свайго адлюстрavanня, ён ужо ня мог гэтага сказаць — рашучасць пакінула яго. У люстэрку пацямнёў ягоны ізноў спалоханы твар, ізноў апусыціліся бязвольна руکі, хация й трымалі яшчэ бліскучы «браўнінг».

Ён глядзеў на сваё адлюстрavanне доўга, уважна, быццам ніколі перад гэтым ня бачыў сябе ў люстэрку. І было ўсё гэткім звыклым, знаёмым, — і шырокі, заплыўшы тлушчам твар з падвойным падбародкам, і вузкія прарэзы вачэй, якія ледзь можна было ўбачыць праз акуляры, і нос, маленькі, нібы аплясканы, і вусны таўстыя, чырвоныя, як у якой маладухі, і пасмы рэдкіх валасоў, апаўшых на вузкі лоб. Але, адначасна з гэтым, Івашчык пабачыў на сваім твары нешта новае, чаго раней не заўважыў, — яму здалося, што ён на свае маладыя гады ўжо занадта стары, бо павялічыліся мяхі пад вачымі, закругліліся зморшчыны ля вуснаў, парадзелі валасы. І ад гэтага жаль да самага сябе, жаль да свайго маладога жыцця, якое парашыў сам за губіць, гэтак прянай яго, гэтак расчулай ягонае сэрца, што ў ягоных вачах міжвольна зьявіліся сылёзы, ад чаго пачалі туманіцца акуляры.

— Чаму гэтак? — прашаптаў ён неяк жалосна, съязылівым голасам, звяртаючыся да свайго адлюстрavanня ў люстэрку. — Чаму ты, Максімка, гэткі нешчасльвы, што павінен загінуць у маладых гадох? Чаму цябе павінны пакараць, а не Пятроўскага? Хіба ж ты горшы ад яго? Хіба ж ты менш чесна ад яго працуеш?.. Які ж ты «вораг народу»? Ты ж — найчасцнейшы савецкі грамадзянін, а ня вораг!.. Ці ж ня гэтак, Максімка?

І ён падышоў бліжэй да люстэрка, дакрануўся пальцамі халоднага шкла ў тым месцы, дзе адлюстроўваўся ягоны ўсхваляваны, зачырванелы твар, як бы хацеў гэтым гэстам суцешыць сябе ў таго, другога Максімку, што быў у люс-

тэрку, але раптам адскочыўся на крок назад, ціха, напалохана ўскрыкнуў. За плячыма свайго адлюстрavanня ён пабачыў неспадзявана яшчэ адну постаць... Ён пазнаў яе адразу па ейных павольных рухах, гэтак знаёмых яму, па старай хустцы, якою была завязаная ейная сівая галава, але ня мог у першую часіну паверыць, што гэта была ў запраўданасці маці, а не галюцынацыя.

Стараая, пабачыўшы, што Івашчык глядзіць на яе ў люстэрку, гэтаксама спынілася на сярэдзіне пакоя ды ня рухалася далей, застыгши ў нейкім пакорлівым, церпялівым чаканыні. Пагляды іхныя спаткаліся ў люстэрку, і гэтак, якіх кароткіх тры хвіліны, яны моўчкі пазіралі адзін на аднаго, ня рухаючыся. Маці — зь нейкім жахам, ён — з незахаваным ды ўзрастаючым нездаваленнем. Яму было непрыемна бачыць у гэтыя часіны ейня жаласныя вочы, якія як бы дакаралі яго ў чым, як бы асуджвалі за ўсё, — і за ягоны п'яны выгляд, і за непарацак у пакой, і за ягоныя адносіны да яе, якія ўжо ад трох гадоў былі халоднымі, безуважнымі. І ад гэтага маўклівага пагляду ў ім раптоўна прачнулася нешта накшталт сарамлівасці, згубленага сумленья ды жалю да яе; і ён прыгадаў цяпер, што за якіх восем месяцаў ня толькі не пацешыў яе якім лістом, але нават і не падумаў пра тое, каб паслаць ёй крыху грошай на падтрымку, хация й ведаў, што яна і ягоны малодшы брат часта бываюць галоднымі. Ад гэтых раптоўных думак ды ад маўчанкі яму сталася страшэнна прыкра, і ён ня вытрываў, першым замытаўся, толькі не ў яе, але ў ейнага адлюстрavanня:

— Чаго ты прыехала?

Стараая маўчала, ўсё яшчэ гледзячы на яго ў люстэрка вачыма, поўнымі пакутлівага жалю. Івашчык бачыў ейныя высаходлы, жалюгодны твар, ейныя сьціснутыя, бясколерныя вусны, ейную скрученую, зынічаную да непазнавальнасці цяжкім жыццём постаць, якая яшчэ перад некалькімі гадамі была стройнаю, паважнаю, і адчуў, як нейкай незразумелай злосцьцю, — ці на яе, ці на тое жыццё, якое яе прыгнечыла, — паступова апаноўвала ім.

— Чаго ты прыехала? — паўтарыў ён галасьней, зь яўным нездаваленнем.

Але старая й на гэты раз нічога не адказала, толькі, развязаўшы вузел хусткі, стомлена села на крэсла, ўсё яшчэ паглядаючы на яго ў люстэрка тым жа жаласным, пакутлівым паглядам. Івашчыка гэта ўзлосціла, узнэрвавала. Ён

схаваў «браўнінг» у кішэню й рэзка павярнуўся да яе, мала не крычучы:

— Ды мо адказала б нарэшце, калі пытаюся? Гроши патрэбныя?

— А мо ты, сыночак, съпярша прывітаўся б з маткай? — у свой чарод ціха запыталася старая ды нізка пахіліла галаву, каб не паказаць яму балочых сълёзаў, што міжвольна залілі ейныя вочы. Івашчык зауважыў гэта і нешта жаласнае ізноў на часіну прачнулася ў ім. Ён пакорліва, як рабіў гэта ў маленстве, падышоў да яе ды бязгучна пацалаваў у лоб.

— Даруй мне, мама... — прамовіў ціха, ледзь чутно, быццам толькі аднымі вуснамі. — Я сяньня шалёны... У мяне гэтулькі непрыемнасцяў на працы... Таму й напіўся, таму й злуюся... Я ўжо ня ў першы раз чую ад цябе, што ты незадаволеная з мае працы. А я задаволены, бо маю ўсё, што хачу — і гроши, і кватэрну, і павагу да сябе, ды ня жыву гэтак, як ты з братам — па-жабрацку. Мне гэткае жыцьцё непатрэбнае. І хаця я твой сын, але зусім іншае думкі наkont гэтага, бо трэба прыстасоўвацца да сяньняшніх умовай жыцця. Старое аджыло, памерла разам з бацькам, і аб ім няма чаго нагадваць, бо яно ніколі ня вернецца.

— Ніхто гэтага ня ведае, вернецца ці не — хіба толькі адзін Бог... — прашаптала старая, цяжка ўздыхнуўшы. — І не табе гаварыць пра гэта...

— Ну, дык і добра! І не дакарай мяне, а лепш скажы, што цябе прымусіла прыехаць ды нават не завядоміць мяне пра гэта? Сталася што-небудзь?

— Царкву нашую заўтра адбіраюць, — ціха адказала старая.

— Хто адбірае?

— Ды хто ж, як не твае сябры — камсамольцы.

— А я што да гэтага маю?

— Як — «што»? — ізноў захвалявалася старая і нават узьнялася ад зьдзіўлення з крэсла. — Ты падумай толькі, што кажаш! Гэта ж бацькаўская, гэта ж — нашая царква! Як можна, каб гэтыя сапліўвия апаганьвалі яе ды рабілі там нейкія свае клюбы?

— І няхай сабе робяць, — супакойна адказаў Івашчык, сядзячуы на канапу. — Усё адно ж няма бацькі, няма каму службу правіць, дык не стаяць жа ёй пустою ды толькі павуціннем зарастаць.

— Загадай гэтым сваім камсамольцам, каб не чапалі таго, што ёсьць народам збудавана. Ты ж над імі начальнік нейкі, дык зрабі гэта. Ты павінен зрабіць гэта!

Івашчык раптам засымяўся голасна, працягла ды гэтак, што аж затрэслася пад ягоным цяжкім целам канапа.

— Гэта... Ха-ха... гэта дык дадумалася! — ледзь вымавіў ён праз съмех. — Гэта дык нумар! Ха-ха-ха...

— Чаго рагочаш? — абрэзлася старая, гледзячы на яго гэтак, як глядзяць на звар'яцеўшага. — Што ж тут съмешнага? Тут плакаць трэба, а не съмяцца...

— Але ты, пэўне, не ў сваім розуме, мама! Як ты магла дадумашца да гэткае рэчы? Я ж не магу — разумееш? — не магу...

— Можаш! — раптам крыкнула на ўесь пакой старая, дый гэтак усхвалявана, злосна, што Івашчык адразу пакінуў съмяцца і глядзеў на яе зьдзіўлену, у непаразуменіі. — Не рабі з мяне дурную — я ведаю, што кажу! Ты можаш зрабіць, каб яны зачакалі з гэтым, можаш сказаць ім, што царква для іншых мэтай прызначаная, што гэта зробіцца ўрадава, па вышэйшым загадзе... І усё дзеля таго, каб адцягнуць час, а далей будзе відаць, — мо й непатрэбна будзе твая ласка...

Івашчык усхапіўся на ногі ды знэрвавана, нецерпяліва ўскрыкнуў у свой чарод:

— І чаго ты прычапілася да мяне? — нічога я не магу, нічога!

— Ды я цябе Богам прашу, благаю, — не сунімалася старая, ухапіўшы ягоныя плечы сваймі дрыжачымі рукамі, — зрабі гэтак. У імя бацькі, у імя вернікаў, у маё імя — зрабі... Бог цябе за гэта ўзнагародзіць! І калі хочаш, дык, вось, я — матка твая, стану перад табою на калені...

І яна запраўды, заплакаўшы, хацела ўжо зваліща перад ім на калені, але ён падхапіў яе пад рукі, кінуў на канапу.

— Не вар'яцей! — прамовіў ён скрайне злосна, пагрозыўліва. — Дай мне супакой!

Старая плакала і праз сълёзы, усхліпы, уціраючы хусткаю змакрэлы твар, гаварыла ўсхвалявана, хутка, благальна:

— Нашая, царква... Яе ж апаганяць, затопчуць... Хіба ж у цябе няма сэрца? Хіба ж ты ня сын мне?.. Паслухайся мяне... Богам прашу... Толькі на цябе ў нас надзея... Людзі табе будуць удзячнымі, вернікі за цябе маліцца будуць, калі

ты гэта зробіш... Падумай, якое няшчасьце гэта для ўсіх, хто яшчэ не прадаў свае душы чорту, хто верыць у сілу Божую... Я ж цябе, як маци твая, прашу, добра табе жадаючы... Падумай над гэтым, Максімка!..

— Няма чаго мне думачы! — рэзка адказаў Івашчык, адварнуўшыся ад яе да вакна. — І пляваць мне на ўсё, — мне трэба думачь пра свой собскі спакой ды жыцьцё. А ўсё іншае — упрост дурніна, ня вартая нават гаворкі!

— Нячысьцік гаворыць тваймі вуснамі! — прамовіла старая, узняўшыся з канапы ды ізноў павязваючыся хусткаю. — Бязбожнікам цябе зрабілі, хрыстапрадаўцам!

— Ну, і няхай сабе. Гэта мяне не цікавіць, кім мяне зрабілі ды што я ёсьць, абы для мяне было выгодна, — непрыязна, мала не варожа адгукнуўся Івашчык і потым, паглядзеўшы праз пляча на матку дадаў: — Вось грошы. Магу крыху дапамагчы. Праўда, дам ня шмат — толькі 500 рублёў. Але больш аніяк не магу, — самому патрэбныя.

Старая ўжо ля дзьвярэй прыпынілася, паволі павярнулася да яго тварам і нейкім слабым, зьнясіленым голасам прашаптала, і жахлівым здаўся Івашчыку гэты шэпт:

— Ад хрыстапрадаўцы капеекі не вазьму... На тваіх грашах чартоўская рука... Пракляцьце на іх і на табе... Боскае і матчынае... Пракляцьце!..

Гэтага для Івашчыка было ўжо зашмат — як ашалелы, ён падбег да яе, абхапіў ейныя кволыя плечы рукамі і, ня памятаючы сябе, з усяе моцы затрос імі.

— Апамятайся! — крыкнуў дзіка, азьвярэла, упрост у ейны твар. — Што кажаш! Пракляцьце на мяне насылаеш? Пракляцьце?.. Дык не табе гэта рабіць, але мне!.. Я, я пракляццю аддаю ўсё тое, што мяне душыць, душыць бясконаца!..

Ён пакінуў яе, пабег да стала, цяжка зваліўся рукамі і галавою на паракіданыя бутэлькі, шклянкі, талеркі і заплакаў, загрукатай па іх съціснутымі кулакамі ў прыступе гістэрый.

— Гэта я, я праклінаю ўсіх, і бацьку, і той дзень, калі я нарадзіўся ў папоўскай сям'і! Гэтае пракляцьце, гэтая пляма не даюць мне жыцьцё! Яны душаць мяне, яны зьніштожуць мяне!.. Дзе ж тады той Бог, дзе ж тая праўда твая, калі я павінен загінуць?.. Пракляцьце ж вам, што зламалі маё жыцьцё, што загубілі душыце мяне!.. Душыце з усіх бакоў, бяз жалю, бяз сораму, бяз сэрца!..

Праз колькі часінаў ён усё ж авалодаў сабою, супакоіўся, съціх і, узняўшы зачырванелы ды мокры ад сылёзаў твар, цяжка, стомлена павярнуўся ўсім сваім целам да дзьвярэй, як бы ў спадзяньні на якія суцяшаючыя матчыныя слова. Але дзьверы былі адчыненымі ў съветлы калідор, і, толькі сувезы сълед на скамечаным белым абрусе, што прыпадкам ляжаў ля дзьвярэй яшчэ з учарайшае вечарыны, съведчыў аб tym, што з пакою нехта выйшаў...

III

Таксі прыпынілася за горадам, дзе з аднаго боку шашы ўздымалася ўгару высокі драўляны плот, адмаляваны ў зялёнью фарбу, а з другога — нерухома съцяною стаяў малады хваёвы лес, што ўжо ціха засынаў у цымнеючых вечаровых ценях, дапальваўся ў чырвані палымнеючых плямай заходзячага сонца.

Івашчык агледзеўся. Яму чамусыці здалося, што ён ужо ня вернецца ў горад, як гэнае шпарка зынікаюче таксі, і думкі апанавала роспач, а сэрца палахліва, балюча заціснулася ў прадчуваньні нечага невядомага, жахлівага, што, пэўнене, страсанецца зь ім за колькі часінаў за гэтым зялённым плотам... Ён яшчэ не ўяўляў сабе нават, што менавіта напаткае яго, але ўжо загадзя быў напалоханы, падбіты тым непрадбачальным няшчасцем, што, здавалася яму, немінучча зваліща на ягоную голаў, каб зламаць, загубіць ягонае жыцьцё, якое ён гэтак моцна, упрост балесна любіў... «Цяперака, відаць, адкрыеца ўсё — і маё паходжанье, і мая мана, і мо нават мае маленькія грашовыя камбінацыі, — думаў ён, падыходзячы да плоту з пахіленай галавою. — І ня выкруїцца мне, аніяк ня выкруїцца...» Ён прыпыніўся ля зачыненай брамы і не знаходзіў у сабе рашучасці на тое, каб узняць руку да чорнага гузіка электрычнага званка, што знаходзіўся пад маленькім квадратовым вакенцам у браме. Яму было жудасна думачь, што з гэтым простым, зусім нязначным рухам руکі скончыцца ягонае вольнае жыцьцё ды пачненца няведамае яму, але страшное, што нясе на сабе жуду ѹ пакуты... «І ліха яго ведае, як усё неспадзявана сталася? — думаў ён. — Як ветрам якім злым прынесла... Не здалеў нават апамятацца, належна падрыхтавацца... Мо і пашчасьціла б мне як ухліпца, уцячы куды ў іншую мясцовасць, зъмяніць працу... Але цяперака позна... Позна раздумоўваць над гэтым, позна шкадаваць... І нада-

ло ж мне ліха нарадзіцца ў папоўскай сям'і!» Ён пачуўся бязрадным, слабым, мала ня хворым ад усхвалявана скучых думак, ад празьмернага перажыцця. «Але — «ничто не вечно под луною...» — невясёла пасміхнуўся ён да сябе. — Ня вечна... Гэтак, відаць, і з майм жыццём... Хіба ж ёсьць у гэтым штосці дзіўнае? Не, нічога... Пажыў, дай іншаму сваё мейсца — гэткі ўжо воўчы закон на гэтай зямлі, нічога не парадзіш...» Але нягледзячы на распачлівия разваньні ды ўсё нарстваючую палахлівасць, няўпэўнасць у собскіх сілах, што выразна адчуваў ён цяперака перад сустрэчаю з Сямючэнкам ды магчымым допытам, усё ж у ім зьявіўся нейкі інакшы, кплівы ды настойлівы голас. Ён як бы хацеў падбадзёрыць, сцішыць разрослае пачуцьцё ад чаю. «Няўжо, — казаў ён, — няма ў цябе ані кроплі мужнасці? Няўжо ты хочаш бяз бойкі аддацца на кару, дый толькі за тое, што ў цябе непралетарскае паходжаньне? Хіба ж ты сваёю чэснаю працаю шырака ведамым выкryццём варожых элемэнтаў спаміж моладзі не адкупіўся перад партыяй ад гэтае не сваёй, але бацькаўскае віны? Саромся! Ты ж ня хлопчык, які мае дрыжэць немаведама чаго перад кожным Пятроўскім, або нават і Сямючэнкам! Што яны ў парадунаныні з табою? — нішто, нулі... яны ж ня маюць ані твайго розуму, ані тваіх здольнасцяў. Ім вядомыя ў жыцці хіба толькі простыя шляхі, а табе ўсе — і падводныя, і крывыя, і падкопныя... дык ці ж табе быць у адчай, калі ты й на гэты раз здалееш перахітрыць іх усіх... Адважней наперад, больш нахабства — і ты пераможаш! «Смелость города берет! Калі ж станецца па-другому, дык запраўды, лепш зрабіць гэтак, як думаў яшчэ ўдзень, калі быў крыху падпітым — пусціць сабе кулю ў лоб, і канец усяму... Але ж гэткае няхай які дурань зробіць, а ня ты! Жыцьцё — найдараўшайшае ад усяго, ды каб мець яго, мусіш змагацца. Мусіш!» І ён, хаця й не зусім рашуча, але ўсё ж наважыўся, урэшце, зуяняць руку, націнуць чорны гузік званка. Сэрца трывожна стукатала, ногі міжвольна слабелі пад раптоўна ацяжэлым целам, а ён стараўся авалодаць сабою і ўсімі рэшткамі сваё волі, падбадзёрваючымі, самаупэўненымі думкамі перамагаў у сабе жах ды знясіленасць. Чакаць доўга не давялося — за якую хвіліну ў квадратовым вакенцы паказаўся незнамы мужчынскі твар ды пачулася нягучнае запытанье:

— Вы да каго, грамадзянін?

— Да таварыша Сямючэнкі, — адказаў Івашчык, надаючы свайму голасу самаўпэўненасці, паслья чаго, не сьпяшаючыся, падаў у вакенца адresу.

— Зачакайце часінку, — прамовіў вартавы, пераймаючы адresу, я зараз зазваню да яго.

Заміж адказу Івашчык толькі пагардліва хмыкнуў, але пачуўшы ў другі раз людзкі гоман і съмех, што хутка хвяляю даляцеў да ягонага напружанага слыху, неяк раптоўна, дзіўна ўцягнуў голаў у плечы, як бы баючыся якога неспадзянага ўдару, ды бездапаможна, у нерашучасці затупатаўся на месцы, нэрвова паціраючы адна аб адну свае ўспатнелыя далоні. Непрыемныя, да��члівия думкі, цяжкія, бясконцовыя, ізноў завалодалі ім, паслабіўшы ягоную волю. Была нават хвіліна, калі ён, зірнуўшы на лес, што быў на другім баку шашы, хацеў бегчы, каб захавацца ў ім ды гэтым пазбаваць сябе прызначанае сустрэчы з Сямючэнкам. Але голас, той жа ўнутраны падбадзёрваючы голас загадаў яму на рухацца зь месца ды ісці адважна на бойку, каб выйсці зь яе пераможцам. И калі із скрыгатам адчынілася, нарэшце, брама ды паказалася невялікай постасць вартавога, на ім ужо няможна было ўгледзець якое трывогі або разгубленасці — ён быў ізноў tym самым Івашчыкам, якога ведалі супрацоўнікі, як чалавека, у якім няма ні сантымэнтальных пачуцьцяў, ні боязкасці, бо ягоная пагардлівая, нахабная ўсьмешка на шырокім самаўпэўненым твары была як бы выразам ягонае скрайна непахіснае, цвёрдае волі кіруючага арганізатора, партыйнага працаўніка. На слова вартавога — «на вас чакаюць на другім паверсе, калідор направа» — ён нічога не адказаў, толькі, ганарова ўзыняўшы дагары галаву, паважным, павольным крокам прайшоў праз двор да ганку дому. Але не пасьпей узысьці на ганак, як уваходныя дзвіверы расчыніліся, й да яго кінуўся Сямючэнка з радасным ускрыкам:

— Гэта ты?.. Як я рады, што ты нарэшце зьявіўся! А я ўжо думаў, што ў зусім ня прыйдзеш!

Гэткая шумная сустрэча так зъбянтэжыла Івашчыка, што ён у першую хвіліну ня мог нават слова прамовіць, стаяў, аслупняеўшы, ды зьдзіўлена, шырокая расплюшчанымі вачыма глядзеў на Сямючэнку, які цягнуў яго за рукаво ў дом.

— Ды хадзі, хадзі ж барджэй! — крычэў настойліва Сямючэнка, лагодна, вясёла падміргваючы яму сваімі вузкімі мангольскімі вачымі. — Чаго марудзіш?..

— Да я... — пачаў быў апраўдацца Івашчык, але тут жа съціхнуў, увесь — зъянтэжаны, зачырванелы, як ашпараны рак, — ён усяго спадзяваўся, нават найжахлівейшага, але толькі на гэткай радаснай сяброўскай сустрэчы. Гэта яго канчаткова зьбіла з пантальку, зблытала ягоныя думкі ды прышыканыя пляны, і ён ня ведаў, не разумеў, з чаго мае пачаць гаварыць, як мае абараніцца ад гэтага? Але Сямючэнкавая настойлівасць перамагла, і ён пакорліва, як тоес паслухмянае цялё, пайшоў услед за ім па лесьвіцы, ліхаманка вадомуўчаючи ситуацыю, у якой апынуўся зусім неспадзявана. Сямючэнка як бы не заўважыў ягоныя зъянтэжанасці й вясёла, абдаючы яго гострым пахам гарэлкі, кідаў яму ўпрост у твар словаў, усё яшчэ падміргваючы, як які хворы на цік.

— Ты разумееш, — казаў ён хутка, радасна ўзбуджаны, — у мяне сяньня дзень народзінаў, трывіцаць гадкоў у плечы грукнула, дык я ўжо й парашыў адсвяткаваць гэты дзень, як мае быць. Раблю сяньня ў сябе запраўднае свята ў цесным коле сваіх найбліжэйшых сяброў. Але каб ніхто загадзя не віншаваў мяне ды каб не адмовіўся ад запросінаў, я крыху скітрыў, — паслаў да ўсіх афіцыяльныя адresa... Ну, і съмеху ж было, калі да мяне прыходзілі зь перапалоханымі, блядымі тварамі!.. Але ж ты выбачыш мне гэткі маленкі жарт? Ці ж ня гэтак?

— Пэўнэ ж, выбачаю... — незадаволена прамычэў у адказ Івашчык, усё яшчэ зъянтэжаны, не знаходзячы выхаду з гэтага прыкрага паложаньня. Ён упрост разгубіўся, ня ведаючы, каго мае залічыць да дурняў — ці сябе, ці Сямючэнку?..

Па доўгім калідоры другога паверху разносілася расейская песьня «Волга, Волга, маць радная...», пяяная хорам, няскладнымі, п'янымі галасамі. Але як толькі Сямючэнка ды Івашчык увайшли ў пакой, песьня абарвалася, і ўсе Сямючэнкавыя госьці (было іх больш за дзясятак) паўскоквалі з месцаў і п'яным крыкам «ура» спаткалі ўвайшоўшы. Івашчыку паціскалі руку, знаёмліся зь ім, закідалі словамі, жартамі, а потым сілком пацягнулі да стала, увапхнулі ў нейкае глыбокое крэсла ды змусілі выпіць «штрафную» шклянку гарэлкі. Ён толькі адбіваўся рукамі, дрыгайўся ўсім целам пад агульны рогат і задаваленне гасьцей, нічога не разумеючы, ня цымячы, куды ён трапіў ды чаму мае служыць аб'ектам агульнае весялосці?

Спаміж Сямючэнкавых гасьцей, зусім незнамых яму, ён угледзеў раптам Пяцроўскага, і жахам ды злосцю запалілася ягонае сэрца. «Дык вось які сілок прышыканавы тут для мяне! — мала на ўскрыкнуў ён уголас. — «Очная ставка»?.. Але Пяцроўскі, здалося, гэтак прыветна ўсьміхнуўся яму, гэтак па-сяброўску, нават яшчэ й рукою памахаў у паветры на знак прывітаньня, што жах крыху адышоў ад Івашчыка, але ўсё ж пакінуў па сабе нейкі непрыемны, трывожачы сълед. П'ючы гарэлку, ён раз па разу, цішком пазіраў у палахлівасці на другі канец даўгога стала, дзе сядзеў Пяцроўскі, гаворачы аб нечым паважным зь нейкай старэйшаю жанчынаю. І, як на тое ліха, Івашчык хаця й піў шмат, амаль безупынку, але чамусыці не хмялеў, толькі зълётку, ледзь адчуваўшыя круцілася ў галаве ды непрыемна, горка было ў роце. Ягоныя думкі скакалі ліхаманка з аднае здагадкі да іншага, а нэрвы гэтак напружыліся, што ён, напэўна, мусіць закрычэў бы не сваім голасам, як паранены зъвер, каб не было пад рукою гарэлкі. Ён аніяк ня мог паверыць у тое, што гэта толькі свята з нагоды дня нарадзінаў Сямючэнкі, а не якай-небудзь спэцыяльна робленая камэдыя, якая можа закончыцца для яго вельмі трагічна. Але ж выйсьця якога з гэтага дурнога становішча не было — ён вымушаны быў адказваць на жарты, голасна съмязыцца, уздымаць тасты за гаспадара пакою, за розных «правадыроў вялікага народу», каб не парушыць агульнае весялосці, распаленай гарэлкаю ды вінамі, хаця ў глыбіні душы свае быў зусім даёткім ад падобнага настрою. Яму было няёмка, гідка й страшна знаходзіцца ў гэтым пакоі, паміж ахмялеўшых, незнамых яму людзей, ды чакаць чагосыці жахлівага, што немінуча мусіць зваліцца на ягоную галаву. І ён, у думках паглядаючы за сабою, дзівіўся толькі таму, што, не будучы ніколі акторам, усё ж меў ў сябе гэткі спрыт ды здольнасць часам рабіць зь сябе паяца, съмязыца ды супакойна жартаваць тады, калі хацелася крычаць ды плакаць ад жалю да самага сябе, калі на душы было чарней ад начы... Але прайшла, мабыць, якая гадзіна часу і ўсё было па-ранейшаму — пияліся розныя песьні, біліся аб падлогу шклянкі, уздымаліся тасты, хмялеў Сямючэнкавыя госьці, распыляліся па пакоі жарты, съмех, а часам і непрыстойныя выразы зь якога армянскага анекдоту. Івашчык няўзнак для самога сябе ахмялеў, павесяляеў. Усе ды ўсё навокал здавалася яму ўжо ня гэткім страшным, як напачатку. Ён нават шчыра

пацалаваўся зь Пятроўскім на знак «вечнай дружбы», а Сямючэнку грукаў па плячы, як быццам той у запраўднасці быў ягоным найлепшым ды наймілейшым сябрам. У ягонай съведамасці зьнікла пагроза небясьпекі, і ён узрадаўся гэткай шчасльвай зьяве ды ўжо піш гарэлку, не баючыся таго, што яна можа яго здрадзіць. Але калі госьці пачалі паступова разыходзіцца, Івашчыку ізноў давялося перажыць тое, што здавалася яму неверагодным, немагчымым: Сямючэнка, падхапішы яго пад руку, вельмі ветліва, але й настойліва, амаль сілаю, выцягнуў яго ў сумежны пакой, бразнуў дзьвярыма, замкнуўшы іх ключом. Ягоны сурровы твар, нахмураныя бровы ды гостры, рэжуцы пагляд вузкіх вачый неяк адразу працьверазіл Івашчыку. Ён на сеў, але ўпрост цяжка зваліўся ўсім сваім целам у крэсла, поўны трывогі ды жаху, які ўжо на меў сілаў захаваць. Дрыжалі ягоныя пальцы, калені, дрыгаліся нэрвова мускулы твару, і ўвесе ён меў выгляд жалюгоднага чалавека, — слабога, бездапаможнага, падбітага. Здавалася, яшчэ хвіліна, і ён загалосіць, як малое дзіця, зваліца да ног Сямючэнкі ды будзе прасіць ягонае літасці...

— Дык вось, мой даражэнкі... — прамовіў паволі, зусім ня голасна Сямючэнка, не адводзячы ад Івашчыка свайго пагрозылівага, працінаючага пагляду. — Я ўсё ведаю. Няма патрэбы пра гэта ў цябе пытакца. Твая справа для мяне зусім ясная. Ты мог толькі іншым пыл у очы падсыпашь, зубы загавораваць, але на мне. Тваё жыццё цяпер у маіх руках. Разумееш ты гэта?

Івашчык нізка скіліў голаў, неяк цяжка, глыбока ўздыхнуў і бездапаможна зьвесіў з крэсла рукі.

— Так... — прамовіў ён глуха, хрыпатым голасам, як быццам у яго раптоўна перасохла ў горле.

Сямючэнка, хмыкнуўшы, зласліва пасыміхнуўся.

— Ня бойся, не дрыжы... Што заслужыў, даражэнкі, тое ѹ атрымаеш. Але я ня ёсьць гэткі благі, як ты пра мяне думаеш... Я ўсё ж твой сябрам ды ўпрост хачу дапамагчы табе апраўдацца перад партыяю. Ці хочаш ты гэтага?

Івашчык, ня ўзыняўшы галавы, а толькі пацершы рукою замакрэўшыя вочы, хуценька, съпяшаючыся адказаў:

— П-эўне ж... пэўне ж хачу... Я заўсёды быў чесным... быў ідэйным. Не вінаваты я, што мой бацька быў папом... Не вінаваты, але... але я гатовы ў кожнай часіне сыцерці зь сябе гэтую... пляму... Вер мне, я шчыра кажу...

— Ну, вось і добра. Апраўдваіся перад усімі, здаймай з сябе гэтую пляму ды яшчэ іншыя... плямкі... Але вось мае слова — сяньня ж ноччу ты паездзеш зь Пятроўскім у сваю родную вёску.

Івашчык уздрыгнуўся ўсім целам і ўсхвалявана ўзыняў галаву.

— Чаго?

— А там ужо пабачыш — чаго. Толькі ж мусіш выканаць усё сумленна. Магчыма, што гэтаю паездкаю ты здалееш крыху апраўдаць сябе.

— А далей?

— Што — далей?

— Ну, пасля гэтага... твайго заданьня, што будзе?...

Сямючэнка, крыва пасыміхаючыся ды паціснуўшы плячыма, накіраваўся да дзьвярэй.

Івашчык падхапіўся з крэсла, падбег да Сямючэнкі ды хутка, усхвалявана дыхаючы, запытаўся яшчэ раз, настойліва, у поўным адчай:

— Што?.. Што будзе? Кажы, кажы шчыра!

Сямючэнка голасна засымляўся ѹ, адамкнуўшы дзьверы, супакойна выйшай ізноў да гасцей, быццам зусім і на чуў роспачлівых запытаньняў Івашчыка.

IV

[...] Лімузына загула, пасунулася назад, павольна, зь вялікай цяжкасцю разгарнулася на вузкой лясной дарозе ѹ, набраўшы ходу, лёгкаю, чорнаю птушку панеслася ѹ адваротным кірунку.

Правёўшы яе вачыма, Івашчык, што было ягонае моцы, пабег у лес. Ён ашалела прадзіраўся паміж заросшых кустоў, балюча разьдзіраў аб іх рукі, твар, блытаўся сваймі караценкімі нагамі ў густым павуцінні моху, цяжка крэхчучы, поўз на жывице пад цёмным ельнікам, праз які аніяк ня можна было прадзерціся, бег, задыхваючыся, наперад, чапляўся часамі за карчы, валіўся тварам на сухое гальлё, ізноў уздымаўся — і бег далей, у гушчыню лесу, баючыся азірнуцца назад, баючыся прыпыніцца. Жах, дзікі жах съцебаў яго па пятых, бязжаласна падганяў наперад. Ён бег гэтак, быццам за ім хто гнаўся з узынітаю сякераю, намервавчыся забіць. Потам і струменьчыкамі крыва заліўся ягоны твар, акуляры памутнелі, зваліўся на нос, новы гарнітур быў пашматаваны, гузікі на марынарцы паадрываліся, а ён

не зьвяртаў на гэта аніякае ўвагі, толькі бег наперад, бег, нібы выратоўваючы сябе ад съмяртэльнае небясьпекі. Кожная замарудненая часінка, кожны замаруднены крок здаваўся яму горшым ад съмерці. Ад празъмернага напружанняй стомы ён ужо ня мог дыхаць, але неяк дзіка, працягла хрыпей ды ўсхліпваў, як бы яго хто съціскаў за шыю моцнымі, сталёвымі рукамі. Ён не адчуваў болю ў падрапаных руках, ня чуў нават свайго собскага жудасна-гучнага хрыпу. Ён бачыў перад сабою толькі адны перашкоды, гушчню лесу, заросшыя, пераплеценыя паміж сабою кусты, дрэвы, галінкі, і там, недзе за імі, за гэтай жывой съянай зяленіва — свой адзіны ратунак. У гэту часіну ён быў падобны да раптоўна ашалеўшага, звар'яцлага чалавека, якога неспадзівана апанаваў жывёльны жах. Уся ягоная сіла волі, усё ягонае ўменьне валодаць сабою, сваймі пачуцьцямі, думкамі ў самыя небясьпечныя часіны цяпер, спаралізаваныя, здушаныя жывёльнымі інстынктамі небясьпекі, аддаліся пад адзінае пачуццё съмяртэльнага жаху. Калі на ягоны дарозе здараліся якія кусты, праз якія ён ня мог хутка пра-дзэрціся, ён роў немаверна, дзікім зьеверам, плакаў ад бездапаможнасці й раздзіраў галінкі ня толькі рукамі, але й ротам, зубамі ў шаленстве, злосці, болю ды адчаю, як за-праудны дзікун, што шукае ягога ратунку ад съмерці. У яго звычайна ленний натуры, прачнушаўся зьевер, што ня мог, ня меў у сабе сілаў на тое, каб апанаваць сабою, спыніцца, стрэсці зь сябе гэты бязъмежны жах, які гнаў яго перад сабою, кідаў упрост галавою на прыродныя перашкоды, на дрэвы ды кусты. Здавалася, што нейкая д'ябальская, страшная сіла штурхала яго наперад, прымушала раўсьці ды грызыці ў бяспамяцтве съплеценыя, таўстыя галіны, што трапляліся на ягоным шляху, рабілі перашкоду ягонаму ашалеламу ўцёку. І ён штораз рабіў над сабой усё большыя ды большыя выслікі, але канчаткова зъядужаны бегам, празъмерным напружаннем, собскім крыкам і хрыпам, пачынаў хутка слабець, усё часцей ды часцей чапляўся, валачыся на зямлю й ня маючи змогі ўзньяцца. Але жах ізноў маланкаю працінаў ягонае цела, і ён, уздрыгваючы, лаючыся падхопліваўся ды бег, поўз, сунуўся, як мог, цяжкім целам на нейкі адзін, толькі яму вядомы кірунак, напалоханы, зъядужаны, ашалелы...

Мінүшы найбольшы гушчар лесу, ён мала ня радасна ўскрыкнуў, бо апынуўся перад шырокаю балацянаю пра-

галінай, што на сваім сяродку мела невялікую выспачку, заслоненую з усіх бакоў густым гарэшнікам. І ад таго, што ён раптоўна пабачыў знаёмую мясціну, і ад усяго ягонага зъядужанья, ён, пяжка хрыпучы, зваліўся тварам у траву, мокрую ад близіні балота. Але не прайшло й часіны, як ён, ізноў ахоплены прасъледвающим, жывёльным жахам, усхапіўся на ногі й пабег да выспы шпарка, напружана, правальваючыся па калені ў балатняй, здрадлівой глебе. Ногі адмаўляліся слухацца, сілаў і паветра яму не хапала, і ён ня ўшоў, але амаль поўз, сутаргава чапляючыся рукамі за кожную сустрэчную кочку, за кожную былінку, абы дайсыці толькі да знаёмае выспы, як бы на ёй хацеў аднайсыці свой ратунак. Але калі, урэшце, адхінуў перад сабою гарэшнік ды адчуў пад нагамі цвярдую глебу, сілы канчаткова пакінулі яго, і ён, раскінуўшы рукамі, зваліўся ў бяспамяцтве, страціўшы прытомнасць. Калі ж праз нейкі час прачнушаўся, пачаў зъдзіўлена міргаць блізарукімі вачыма, не разумеючы ў першую часіну таго, што зь ім здарылася.

Цёплае жнівенская сонца супакойна ліло свае пра-меньні, грэючы пяшчотна, прыветна ягоны твар, дзікія качкі з вольным крыкам лёталі, кружыліся над ягоною галавою, гарэшнік зълёгку калыхаўся пад ціхім ветрам, і усё навокал здавалася гэткім супакойным, некранутым. Праняты гэтаю лясною цішаю, падпарадкаваны ёй, Івашчык доўга яшчэ ляжаў на сіпіне, гледзячы ўгару міргаючымі, зъдзіўленымі вачымі. Ён неяк не адразу, але паступова, часіна па часіне, пачаў прыходзіць да памяці. У галаве, адна па адной, на-нізваліся думкі, рабіліся выразнейшымі, сэнсоўнейшымі, і ад гэтага пачынаў прачынацца ў ім, у ягоны душы нейкі пякучы боль. Ён не даваў яму супакою, ён мучыў яго, нэр-ваваў, наганяў ізноў жах.

— Забойца! Забойца!.. — гучна шапталі ягоныя скрыўленыя ўнутраным болем вусны.

У вачох ўзняўся вобраз Пятроўскага, ягоны раззлаваны да нянавісці твар, у вушах як бы пачуўся глухі грукат цела, параненага, падбітага ашалелымі, бяспамятнымі ўдарамі Івашчыка...

Ён усхапіўся. Ён працягнуў ўгару, да неба дрыжачыя, падрапаныя рукі, і мала не крычэў ад пакутлівага болю, што ўзростваў у ім, прымай ѡхлівія формы.

— Божа, здымі зь мяне гэту пакуту! — шаптаў ён палка, шпарка, захлынаючыся словамі. — Ня дай мне загінуць! Ты ж усемагутны, Божа!..

Але ў адказ пачуў толькі прарэзлівы, быццам насымешлівы, крык дзікіх качкаў ды абыякавае шамаценьне лісця гарэшніка. Яму зрабілася жудасна, нават адчуў выразна, як па ўсёй скуры прабеглі съюдзённыя мурашкі. Яму здалося на часінку, што няма ўжо анікага ратунку, бо калі й міне нейкім цудам съмерці, што падрыхтаваная для яго ў засьценках НКВД, дык не міне іншае, жахлівейшае съмерці ў духовых пакутах сумленья і Боскага пракляцьця над сабою.

Ён паваліўся ў сухую, жорсткую траву, занурыўся гала-вою ў рукі й пачаў плакаць горкімі, нястрымнымі съязьмі, працягла, жаласна ўсхліпваючы. Цела дрыгатала, уздрыгвалася, як пад балочымі ўдарамі бізуна.

— Забойца, здраднік, хрыстапрадаўч! — слай ён праклённы самому сабе, нібы з гэтым хацеў адшукаць для сябе палёгку. — Усё, усё прадаў д'яблу — цела, душу, сумленне, царку й матку!.. Усё, усё рашуча... І няма, ня можа быць табе анікага дараванья, бо ня толькі людзям здрадзіў, але й Богу!.. Самаго Бога прадаў, насымаяўся над ім!

Ён доўга яшчэ съёбай самаго сябе словамі, жудаснымі, бязжаласнымі, ня маючы змогі паўстрымацца ад праклённаў, аж урэшце съіхнуў ды ляжаў моўчкі, толькі час ад часу ўсхліпваючы, уздрыгваючы ад нядайнага гістэрычнага перажыцця й сълёзаў. У думках ягоных ізноў усё праясьнілася, сталася супакойным, павольным, як бы ён пачынаў за-сынаць нетривожным, салодкім сном. Малюнкі дзяцінства, юнацкіх гадоў — съветлыя, шчаслівия й празрыстыя — пачалі яму сыніца на яве. Ён крыху прыўзыняўся на руках, азіраючыся навокал сябе, баючыся таго, каб усё, што праносілася цяпер у ягонай галаве, не давяло яго да поўнага вар’яцтва, — гэткім съвежым, чаруючым струменьчыкам съвятла дыхнула на яго нядайнє, прыгожае, адышоўшае ад яго назайсёды...

Ён прыгадаў сабе, як яшчэ зусім малым, дзесяцігадовым хлопчыкам ён радасна крочыў па гэтай маленікай выспе побач із старым паляўнічым Ніканорам, бацькавым суседам, несучы з гонарам ягонае паляўнічае ружжу. Ён з вялікай цікавасцю, у захапленыні слухаў тады апавяданьні Ніканора пра харобрасць паляўнічых, пра іхны спрыт ды адвагу, калі даходзіла ў іх да спатканьня з якім вялікім лясным зверам — мядзьведзем ці дзікім кабаном. Гэтыя апавяданьні заўсёды хвалявалі Іашчыка, і ён і цяпер яшчэ па-

мятае, як гаварыў Ніканору, што будзе гэткім жа адважным... Толькі жыцьцё зрабіла яго інакшым, чымся марыў у дзяцінстве. [...]

Гэтак прайшло якіх дзіве-тры гадзіны, а ён усё ляжаў, ня рухаючыся, з заплюшчанымі вачымі, быццам яго агарнуў глыбокі, захопліваючы сон.

Аднекуль здалёк данесцца гучны трэскат сухога гальля, потым — як бы чыясьці галосная гаворка.

Іашчык падхапаўся, як ашалелы. Жах, жывёльны жах ізноў апанаваў ім. Ён толькі імгненне, ня дыхаючы, прыслухоўваўся, і потым, калі трэскат паўтарыўся, затросцяся ўсім целам у дробных сутаргавых дрыготках.

— Няўжо шукаючы мяне?.. — балюча, жаласна, ледзь ня плачучы ад перапалоху, мармытау ён. — Няўжо — пагоня?..

Адна думка пра гэта нагнала на яго гэткую жудасць, што ён ня мог прымусіць сябе зварухнуща зь месца, стаяў, як бы прыкаваны да зямлі, толькі дробна ляскатаў зубамі, быццам праняты неймаверна съюжою.

— Трэба ўцякаць!.. Трэба бегчы!.. — угаворваў ён сябе, падганяў, але ня мог нават паварушыцца.

Калі ж трэскат гальля пачуўся ізноў ды выразней, ён, сам таго не заўважыўшы, кінуўся куляю на ўцёкі ў адваротным кірунку. Ізноў, як і перад гэтym, прабег па балацянай прагаліне, ізноў хлюпаўся нагамі, рукамі ў балоце, скачучы з аднае кочкі на другую, і валіўся зь іх, уздымаўся, абцижараны гразёю. Жах съёбай па пятах, жах засыляпляў вочы. Ён нічога ня бачыў, нічога не адчуваў, апрача блізіні съмерці.

Амаль дабегшы да процілежнага берагу лесу, ён неяк няўдала пасылізнуўся, зваліўся адною нагою ў балота й ужо ня меў сілаў яе выцягнуць. Нага зацягнулася балотам, глыбака правалілася.

— Дрыгва! — не сваім, дзікім голасам закрычэў ён, як бы клічучы на дапамогу.

Ён з усіх сілаў намагаўся выцягнуць нагу, сударгава хапаючыся за бліжэйшыя кочкі, за балацянныя расыліны, але дарэмна — кочкі зьнікалі пад вадою, былінкі адрываліся, і нага, цягнучы за сабою ўсё цела, глыбей ды глыбей уцягвалася дрыгвою.

— Ратуйце! Ратуйце! — закрычэў ён на ўесь лес у съмарэльным жаху.

Гучным рэхам разынёсься па лесе ягоны крык, але ніхто не адгукнуўся, толькі дзікія качкі спалохана павылётвалі із сваіх гнёздаў, трывожна закружыліся над ягонаю галавою.

— Ратуйце! Ратуйце! — крычэў ён у бяспамяцтве, безу-
пынна, покуль зусім ня съціх, згубіўшы сілы й голас.

А цела ягонае ўцягвалася дрыгвою ўсё глыбей ды глы-
бей. Ён ужо пачуў пад шыяй ліпкую, як клей, гразь, яшчэ
раст хрыпла ўскрыкнуў ды замоўк, заплюшчыў вочы, заціс-
нуты цэплым съмірдзючым балотам.

На адзін толькі мамант пранеслася ў думках матка, яе
праклённы, а потым ўсё скамечылася, згарнулася ў нешта
цёмнае, соннае, непрытомнае. Адчуваў яшчэ перадсъміярот-
ную дрыготку ва ўсім целе, адчуваў, як цяжка, балочча-цяж-
ка было дыхаць, але рот ужо залеплівала балота й нады-
ходзіла жудасная цемра...

Сонца съвяціла па-ранейшаму, — пяшчотна, радасна,
устрывожаныя качкі супакоіліся, разыляцеліся па сваіх гнёз-
дах, і жыцьцё, прыгожае, ціхое жыцьцё абыякавае да ўсяго
прыроды іскрылася ўсімі фарбамі, гэтак чаруючымі людз-
ское вока...

№ 4, 1948 г. — № 18, 1950 г.

Данат Баян

СЫН НАЦДЭМА

22 чэрвеня 1941 г., нядзеля, сонца прыгожа ўзышло і
яркімі, залатымі праменнямі асьвяціла беларускі Менск.

На менскім аэрадроме раздаўся алярмавы гудок — су-
матоха, усе выбягаюць, летуны гатовы стартаваць, але ўсе
яны злія, што нехта робіць з іх жарты... Аж тут страшная
вестка — вайна; фашист-немец напаў на Савецкі Саюз, і
выйшаў загад быць усім напагатове. Ня ўсьпелі й думкі ў
галаве пакружыцца, як тут клічуць на мітынг. Стаяць лету-
ны і час ад часу ўскрыквашаць — ура!

Мітынг кончыўся, цяпер ўсё ясна, але ніхто шмат не га-
ворыць. Моўчкі ішоў у сваю каюту капітан Ягор, беларус.
На душы ў яго трывожна і радасна, а ў галаве снуюць думкі:
«Ага, вось вам, гады маскоўскія, канец і вам і вашым зьдзе-
кам над намі, вось вам будзе за майго бацьку, съятая яго

памяць, загінуў у архангельскіх лясах. Толькі вось каб як
пусыцілі з мамай развітаца, а там тое, што будзе са мной,
усё роўна, толькі і вам, гады — канец!» Горка думаў капі-
тан Ягор.

Прайшло некалькі гадзін часу. На выхадзе бегавай да-
рогі стаяў гатовы да лёту штурмовы бамбаз, самалёт Яго-
ра. Маторы працавалі. У кабіне за стырном сядзеў Ягор,
чакаў сыгналу да адлёту. Раптам мацней загучэлі маторы,
самалёт пакаціўся, паволі ўзыняўся і, зрабіўшы круг над лётн-
ішчам, узяў кірунак на Беласток. Ён меў баявое заданьне —
разведачны лёт над нямецкім аддзеламі, заданьне ў 99% не-
бяспечнае. Ляціц Ягор у родных блакітных прасторах, зъязе
яркае сонца, а ўнізе съцелююща палі жыта, сенажаці, лясы,
вёскі, гарады і съвятыні. — Ці не апошні раз дыхаю родным, як пах уздараўляючай
кветкі, паветрам, — думаў пілёт капітан Ягор.

Яшчэ трохі лёту, і ўжо немцы, танкі, мышыны, артыле-
рия — ўсё гэта цягне магутным, беспрапрыўным ланцугом.
Але ўжо пара — узвіжджэў самалёт, рвануў угому, а по-
тым стралой паляцеў уніз, трэба выкананы загад — крыху
настраляць; затрашчэў кулямёт, але кулі ляцелі не ўніз, а
некуды ў прастор. А сам сабе гаворыць: — Брава хлопцы,
наступайце хутчэй, каб гады чаго не натварылі. Яшчэ пару
гадзін лёту, і Ягор бачыць калёну палонных, усьміхаецца
да іх. Праз галаву прабегла думка, каб спусьціць самалёт у
дубовы пень, а самому далучыцца да іх, але думка развітац-
ца з роднай мамай паўстрымала яго...

Заданьне было выканана, самалёт вяртаўся назад у
Менск.

Цёмным вечарам стаяў Ягор на парозе роднай хаты на
прадмесці Менску. З трывогай у вачох вітала яго маци.

— Ах, сынок ты мой родны, я сяняня з трывогай чакала
цэлы дзень і малілася за цябе да Бога. Глядзі, сынок, съце-
ражыся, не загінь, памятай татку, якога маскалі замучылі, за-
бралі ад нас у 1933 годзе, калі ты быў яшчэ юнаком. Да стала
далёка захаваную здымку таты і дала сыну, дадаючы — наш
тата быў беларускім нацдэмам.

Доўга яшчэ сядзелі разам сын з маткай. Назаўтра мама
пойдзе на вёску да свае сястры, бо ў Менску стала небя-
печна...

Хутка працякалі гарачыя дні вайны. Ужо першыя нямец-
кія калёны набліжаліся да Менску. Горад апусьціц, толькі

на аэрадроме было яшчэ пару летуноў, а паміж імі Ягор, але і яны рыхтаваліся да адлёту ўглыб Рәсей.

Падпалены Менск гарэў, языкі агню ўпіраліся ў неба, а яно, як распаленая сталь, зіхацела чырваньню. Падняліся летуны, каб пакінуць родны Край. З болем у грудзях глядзеў Ягор з паветраных прастораў на родны горад, што гарэў чырвоным, буйным агнём. Гулі самалёты, ляцелі ўдалъ, а ён усё аглядаўся на вялікае полымя.

Па Менску каціліся нямецкія танкі, на вуліцах шваргаталі немцы. Неўзабаве яны занялі ўсю Беларусь. Людзі лёгка ўздыхнулі, бо ўжо не было на Беларусі Сталіна і НКВД, з гордасцю глядзелі на магутнасць нямецкае тэхнікі і блаславалі яе ў дарогу на Москву. Але неўзабаве прыйшло расчараўаньне, бо немцы прыніяслі Беларусі ня волю, а паняволеніе, пайшлі грабяжы, паленіе вёсак і гарадоў, расстрэлы людзей, СС і СД рабілі, што хацелі, права не існавала. У народзе паўстаў антынямецкі дух, лясы напоўніліся рухам адпору, ішло змаганьне і з чырвонымі, і з немцамі. Днём і ноччу сакаталі кулямёты, грымелі снарады і ліліся рэчкі нявіннае крыві. Лютасць наслілася па Беларусі, съмерць жыла ўсюды.

Цяжкія часы перажыла і маці Ягора. Ня раз немец адабраў ад яе апошніяе яечка і напужаў старушку.

На выхадзе бегавой дарожкі стаіць штурмовы бамбаз, маторы ў руху, а ў кабіне капітан Ягор. Сяньня палёт на Менск. Ён сядзіць задуманы, ён чуў аб паводзінах немцаў, ён пастанавіў больш не вяртацца, а йсьці на Беларусь і за яе змагацца, бараніць сваю матку. На душы ў яго трывожна, а ў вачах рашучасць.

Адарваўся ад зямлі самалёт, падняўся ў паветра і ўзяў напрамак на захад. Пасыля паругадзіннага палёту падлятае над Менск, робіць кругі над горадам, кідае ракеты, гойдаеца з боку на бок, а Ягор аглядае родны горад. Зірнуў на карту і ляціць у бок кашараў, дзе стаялі немцы, выкідае цэлы груз бомбай і адлятае. Мінуў Менск, адчыніе люк, бярэ мікрофон, злучаеца са штабам і гаворыць: — Бывайце, сын беларускага нацдэма ідзе змагацца за Беларусь, а вашая маскоўская машынка з чырвонымі звёздамі хутка згарыць, стукніўшы ў магутны корч беларускага дуба. Кінуў мікрофон, акружыўся, выскачыў з самалёта, парапашут

развіўся, і Ягор паплыў на зямлю, а самалёт куляй паймчаліся ўніз і ўзарваўся.

Неўзабаве пачало развязініць і Ягор выбраўся ў дарогу да свае маці, але не дайшоў. На прылеску ў маленьком пасёлку ён убачыў суматоху. Напружыў погляд і аж закіпейса злосці — там немцы грабілі сялян і зьдзекаваліся над імі. У парыве гневу хапае за аўтамат і бяжыць іх бараніць. Дабегшы блізка, адкрывае агонь, падае адзін немец зь белымі пагонамі, але іншыя, пакінуўшы грабёж, ідуць яму насустрэча. Пачынаеца перастрэлка, съмяротная куля трапляе ў Ягора...

Калі ўсё заціхла, цела Ягора забралі сяляне, адзін старайчык пазнаў яго ды кажа: — Гэта наш абаронца, які загінуў за нас, гэта сын менскага нацдэма, пілёт, капітан Ягор.

Ля сасновага лясочку бліз радзімага Менску, у магіле роднай зямелькі ляжаў сын беларускага нацдэма капітан Ягор. Над магілай стаяў бярозавы крыж, а кругом птушкі шчабятали. Часта сюды прыходзіла старушка маці і горкія сълёзы праліваліся па сыну і па бацьку, што памерлі за Беларусь.

№ 24, 1951 г.

Алесь Валошка

ПРЫВІД ПАД НОВЫ ГОД

Надыходзіў Новы 1950 год. Беспрасвітная чорная імгла паволі апусцілася на зямлю, мяккаю цёмнаю коўдраю агортваючы лясы, палі, будынкі. Сыпяшалася захавацца ў сваёх сковішча-жыльё кожная жывая істота. І людзі, і зывяры, птушкі — усе баяцца гэтае страхатліве ночы. Нават месяц са зъмярцьвела-жоўтым, нібы ў нябожчыка, тварам, і той пацымнёў, а праз колькі хвілін і зусім схаваўся за насунутыя на шэрае неба алавянныя хмары. Ціха, нібы ў дамавіне. Толькі калі-ні-калі жаласна завые ў коміне бяздомны вецер, ды незачыненая на гары фортка прарэзліва лясьне аб драўляную раму. Кажуць, неспакойная гэта нач.

Адзін за адным вылазяць з незаселеных чалавекам нестрай розныя жудасныя дзівы, ведзьмы і іншыя страхоцы. Цішком шыніпарацца па ўсялякіх цёмных закутках, старуючыся напаткацца або на якога-небудзь п'янога, або на непаслухмянью дзятву, каб потым, да съмерці напалохай-

шы сваю ахвяру, раптоўна зьнікнуць, праваліцца скрэзъ зямлю. Вырвецца з коміну злацешлівы вецер ды, заблытаўшыся сярод пераплеценых галінак, таемна зашастае аб нейкім новым дзіве. Ды не надоўта затрымоўваецца ён у сваёй выпадковай вязыніцы. Хвіліна, і ляціць ён да вышчаранае чорнае пасткі мэтро.

Ціха вынырнулі адтуль чатыры людзкія постаці-цені і шпарка прамільгнулі каля рэчкі, накіроўваючыся да невялікага доміку. Звязкнуў жалезны замок, і запалілася электрычная лямпачка, асьвятляючы пануры выгляд пакойчыку. Маркотна прытуліўся да съянны вузкі аднаспальны ложак, за ім у куце стаяў невялічкі драўляны столік, ды чатыры табурэткі былі раскіданы дзе папала. Затое пасярэдзіне праходу, займаючы амаль усё памяшканье, стаяў нядайна прынесены досыць вялікі стол. Ён быў накрыты чыстаю зялёнаю папераю і густа ўстаўлены бутэлькамі з каньяком, лікёрам, аператывам, шампанскім ды безыліччу разнастайнага сухое закускі.

Ды не спыніліся каля гэтага століку постаці-цені. Спрытна абагнуўшы яго, яны накіраваліся ў кут.

— Сыпрытычны сэанс пачынаецца, — замагільнім голосам прамовіў Аўген, — займайце свае месцы. — І пака заў на табурэткі.

Янук, Алесь і Антось ужо колькі гадоў як пакінулі свой родны кут, і кожнаму зь іх надта хацелася даведацца, што зараз дзеецца далёка за жалезнай заслонай — на іх Бацькаўшчыне.

— Каго выклікаць? — запытаўся Аўген.

— Леніна, — азвайся Антось. — Ён мусіць сказаць, што ў нас робіцца, бо, асяліўшыся каля Крамля ў маўзалеі, павінен ведаць сваю крамлёўскую палітыку, дый сюды можа зъявіцца досыць хутка, бо нездарма ж савецкая прапаганда столькі трубіла, што «ходзіць прывід па Эўропе, прывід камунізму».

— Ня ходзіць, а блытаеца пад нагамі, перашкаджаючы нармальному жыццю, — азвайся Янук.

— Ужо частка Эўропы паспытала смак «бальшавіцкага раю», а гэта найлепшыя лекі ад чырвонае заразы, — усміхнуўся Алесь.

— Здаецца Амэрыка пачынае ачуńваць, — дадаў Антось, — і ўесь прывід камунізму развеецца, як дым.

— Увага! Выклікаю Леніна.

Хлопцы змоўклі. Неўзабаве зъявіўся й Ленін.

— Што там дзеецца ў нас на Беларусі? — задалі яму хлопцы пытаньне.

Ленін выпрастаўся, высака ўзьняў угору руку, шырака, як у час прамовы, разявіў рот, ды раптам скрывіўся і выгукнуў: «Паскуства, брат, і не пытайся». Потым сплюнуў і зынік. І колькі яго ні выклікалі, больш не зъявіўся.

— А каб выклікаць Сталіна, — запрапанаваў Алесь.

— Ідэя, — адгукнуліся гуртам.

На Сталіна чакалі досыць доўга. Нарэшце пачуўся гучныя голас: «Іду, душа лубэзны», і праз колькі хвілін зъявіўся дух «любімого роднага отца». Доўгія вусы нэрвова ўздрыгвалі, вочы вылупіліся, як цыбуліны, ненажэрна крывавы рот злосна вышчарыўся ікластымі зубамі. Зірнуўшы на хлапцу, ён раптам хутка працягнуў да іх свае касціста-драпежныя рукі. Як адзін, адхінуліся хлопцы назад, моцна грукнуўшыся галовамі аб съянну. Праразыліва ляслуа незначыненая ўгары фортка, і захістаўся Сталінаў дух, нібы дым, развееўся і зынік.

Нібы апараняя, сядзелі хлопцы за столом. Далей займацца сыпрытызмам не жадаў ніхто.

— А ці ня лепш будзе перасесці за другі столік? — запрапанаваў Аўген.

Гадзіннік прабіў 12. Аўген узьняў кілішак.

— За Новы дэмакратычны год!

Выпілі.

— За пагібелль усялякіх дыктатуру!

Выпілі.

— За зварот на вольную незалежную Бацькаўшчыну!

Выпілі зноў. І пайшло... Апэрытыў... Ром... Каньян... А шампанская амаль усё вылецела зь пенаю. Бачыць Аўген, як адзін за адным пачалі дзяўбаць насамі яго сябры. І мітусіцца ў ваччу парожнія бліскучыя бутэлькі. Ды раптам... аж здрягнуўся Аўген. З грукатам адчыніліся дзіверы, і зь вінтоўкамі напагатоў хутка ўскочылі ў пакойчык шэсцьць эмвэдыштых.

— Рукі ўгору!..

Ці то ад алькаголю, ці то ад нечаканасці, але руکі, нібы алавянія, не маглі паварухнуцца. Адзін за адным набліжаюцца эмвэдыштые да зъярцьвельных юнакоў. У руках кайданы. Зараз закаўць, а потым?.. Жудаснае мардаваньне... І гэтак без канца... Пакуль не закаўць... Ды каб жа толькі гэта... Дык не ж... Новыя арышты братоў, сясьцё... І зноў мардаваньне... Зноў допыты... Гэтак і да вар'яцтва недалёка.

— Ня... Ня дамся!.. — выгукнуў Аўгэн і з усіе сілы ірваниўся наперад.

— Ба-а-ах! — Разарваў паветра стрэл эмвэдыштага. Наўкола страшэнна загрукацела, зазывінела, і Аўгэн прахапоўся.

Ні таварышаў, ні эмвэдыштых. Толькі перакулены дагары нагамі столік ды разьбітая бутэлькі і посуд валяліся на падлозе. Са съвістам урываўся ў пакінутыя п'янімі сябрамі насыщэ дзьверы вецер, ды незачыненая ўгары фортка, нібы вінтавачны стрэл, зноў гучна ляслула.

1950, Францыя

№ 16, 1950 г.

Алесь Змагар

СОН ПАД НОВЫ ГОД

Сутанела. Невялічкая аўстрыйская вёска, хаваючыся ў густым бляява-шэрым змроку, ціха драмала. Мураваныя, набела пафарбаваныя хаты непрыкметна зыліваліся зь се-рабрыстай пялёнкай туману, і толькі дзе-нідзе, праз няшчыльна занавешаныя вокны прабіваліся съветлыя палоскі электрычнасьці. Ні съвіstu, ні гуку: цішыня.

Мерна адбівае вежа 10 гадзін.

Баязліва рыпнулі вароты, і некалькі сагнутых ад холаду мужчынскіх і жаночых постасцяў хутка перабеглі вуліцу і праваліліся ў цемры расчыненых дзівярэй высокага двухпавярховага будынку. Іх ветліва сустракаў гаспадар асьветленага пакойчыку. Высокі, стройны, заўсёды вясёлы, ён быў любімцам эміграцыі.

— Мілы Андрэй! Наш Андрэй! — толькі й чутна было ў гутарках маладых жанчын.

Гаспадар запрошваў гасьцей у хату ў той час, як яго жонка, маладая, досьць прыгожая жанчына, спрытна ўвіхалася каля стала.

— Прашу! Будзьце ласкавы! Сядайце! — Даносіўся яе мілагучны галасок.

Грукацелі адсунутыя крэслы, і госьці займалі свае мейсцы.

Тут быў і настаунік, і прававед, і лекар. Быў і пісьменнік, некалькі курсістак, гімназістка, рахункавод і інжынер. За-

кінутыя бязылітасным лёсам на далёкую чужыну, яны сышліся ў адно мейсца, каб сваім гуртам сустрэць Новы год і ўспамянуць далёкую Бацькаўшчыну.

Гаспадыня падышла да ялінкі і запаліла съвечкі. Радасным польлем затрымцелі яны, і ў пакойчыку стала съветла, цёпла, утульна.

Па заведзеным яшчэ здаўна звычаі кожны госьць мусіў быў апавясьці якую-небудзь надзвычайнью, цікаваю прыгоду. Як заўжды, пачаў прававед. Знаёмы па службовай практицы з рознымі жудаснымі здарэннямі, ён маляўніча абрываў адно страшнае забойства. Усе замоўклі. Халодны жах прабег па скуры. Прыгожаньская гімназістка Тася, што сядзела побач Андрэя, зълякана прыхілілася да яго.

Гадзіннік прабіў 12.

Гаспадар высака падняў свой кілішак:

— З Новым годам!

— З Новым Годам! З новым шчасцем! — радасна загучала з усіх канцоў.

Андрэй зірнуў на Тасю. Яе чорныя з бліскучымі жывымі кропкамі вочки былі агорнутыя цёмнай, вабячай павалокай. Здаровы, смаглы румянец зылёгку прабіваўся на яе загарэлым тварыку. Поўныя пурпуроўя вусны, здавалася, кожную хвіліну быў гатовы для пацалункаў.

— З Новым годам! — зазывінёу яе серабрысты галасок, і, высака ўзінчышы свой кілішак, Тася чокнулася з Андрэем.

— З новым шчасцем! — азвайся Андрэй і дрыжуцай рукою хутка перакуліў свой келішак. Затым другі й трэці.

Горка-пякучая вадкасць дурманнай прыемнасцяй разылілася па ўсім целе. Ахоплены салодкаю ўтомаю, ён мякка асунуўся на зэдлік і глыбока задумаўся. Перад ім прамільгнула ўсё яго дзяцінства, навучанье, служба — усё яго жыццё. Андрэй заплюшчыў вочы.

— Жыццё плыве... плыве... бяз сэнсу... бяз радасці... бяз мэты... Дзе ж шчасцце?.. Дзе?.. У чым?.. У навуцы?.. Службе?.. Ідэі?.. Не!.. Не!.. Усё: навука, служба, ідэя — усё, усё ні да чаго. Выкінуты... Нікому не патрэбны... Нават лішні... Гэтак і жывеш... Няўпэўнена... Абы... Дзе ж шчасцце? Дзе?

Раптам перад Андрэем вырысаваўся квола-пяшчотны тварык Тасі.

— А можа, у ёй? У гэтай гімназістцы?

Радасна, па-дзіцьчы, пазірае Тася на ялінку. Яе казачна-
цудоўны профіль прыгожа выдзяляеца сярод электрычнага
зъязнанья.

— Прыйгажосьць! — мімаволі шэпча Андрэй. — Прыйгажосьць і шчасьце! Вось і мэта! Вось і жыцьцё!

Непрыкметным рухам ён стараеца прытуліцца да
гімназісткі, дакрануцца да яе цёплага, акруглага пляча, па-
цалаваць.

— З новым шчасьцем! — съмлююща яе здаровыя вочки, а
пульхна-пунсовыя вусны хіляцца бліжэй і бліжэй. Яе гары-
чы подых палка датыкаеца яго твару. Андрэй задрыжэў.
Яго запаленая перасохшыя вусны прагна шукаюць яе.

— Тасечка! Дарагая! — соладка шэпча Андрэй. — Люблю!.. Люблю!..

Плясь! — прагучэла звонкая аплявшына.

Андрэй прахапіўся. Ні гасьцей, ні Тасі.

— Ах, ты, паскуда, чаго захацеў! — чуе ён злосны голас
жонкі.

— Сонечка, з Новым годам! — разгублена шэпча Андрэй.

№ 6, 1948 г.

Ігнас Самотны

СЛАВЯНСКАЯ ДУША *Фэльетон*

Калі азірнеца навокал сябе наш малады чалавек, яко-
му цяпер пераваліла за дваццатку, ды прыглядзіцца да свай-
го інтымнага жыцьця цьвярозымі вачымі, дык душа яго-
ная сумам захлынеца, а кожны новы прыходзячы дзень
здасца яму гэтакім шэрым, непатрэбным, абрыдлым... Ды
як жа яно інакшым можа стацца, калі няма каханьня, пя-
шочтных словаў, няма гарачых паглядаў дзявоцкіх вачэй, ад
якіх хлапецкае сэрца трасеца, як той хвост авечы? А ча-
му — няма? Ды зь вельмі простае прычыны — няма дзяўча-
тай. Няма! Як бы іх вадою зьнесла ці перуном спаліла, —
няма, дык усё тут!

Іншыя нацыянальнасці гэтакага добра аж залішкі ма-
юць, а нас, беларусаў у Францыі, упрост нешчасльвая доля
напаткала, — наших старэйших жанчынаў яшчэ дзе-нідзе

пабачыш, але дзяўчатаў хоць са сьвечкаю ўдзень шукай,
хоць зь ліхтаром, але не адшукаеш! Няма, дык годзе! Каб
жа ліха ўзяло за бакі тых, хто гэта нам нарабіў — мала таго,
што Радзіму ад нас забралі, ад родных хатаў адравалі ды
на чужыну выкінулі, дык яшчэ й дзяўчатаў наших не дали
нам!

Бяда, чистая бяда!

Мо які старэйши ды жанаты чалавек і пасъмлецца з на-
ших разважаньняў, але нам, самотным хлапцам, не да съме-
ху! Тут ня тое, што заплакаць гатовы, але з гэткае нуды й
валасы пачнеш з галавы выдзіраць... Што праўда, дык на-
шия хлапцы — народ спрытны: да ўсяго прыстасуюцца,
выйсьце ўсюды знойдуць. А некаторыя нават зусім не прай-
маюцца гэтым, — няма тут, у Францыі наших красачак,
дык яны з чужымі сяброўствы водзяць, на забавы ходзяць.

І чаго толькі ім, гаротным, не даводзіцца пачуць часамі
з прыгожых падмаляваных вуснаў: і «от можа до можа», і
«нет никаких белорусов», і «верфлюхтэ Аўслендер»... Але
— што зробіш? Трэба часамі й гэтую горкую пігулку пра-
глынуць, калі хочаш, каб яна, сымпатычная красачка, вочы
табе кіпцюрамі не падрапала.

А нашаму сябру Кастусю Загуляйскому давялося адной-
чы ня тое што адну, але сотню гэткіх пігулак праглынуць
за адзін вечар. І казалі ж яму ягоныя прыяцелі, папярэдж-
валі: «Не вадзі ты знаёмстваў з чужынкамі. Яны цябе да
добра не давядуць». Не, не паслушаў! «А што я маю, — кажа,
— чакаць? Чаго? Вунь некаторыя нашыя дзядзькі тут ужо
больш за 30 гадоў усё нечага чакаюць ды ніяк дачакацца ня
могуць, гэтак самотнымі й век свой дажываюць. Але ж у
мяне ня гэткая натура. Я чакаць не зьбіраюся, бо дзяўчатаў
хапае. Хай сабе чужынкі, але ж славянская душы маюць».

Што да славянскае душы тae варшавянкі, зь якою наш
Кастусь Загуляйскі па Парыжы прамэнады робіць, на заба-
вы ходзіць, дык цяжка што-небудзь сказаць, бо за рознымі
там блюзкамі, пашеркамі, мэдалёнамі, фарбаю ды іншымі
рэчамі жаночага туалету душу не адразу пабачыш. Але што
да ейнага вонкавага выгляду, дык трэба аддаць належнае
густу Загуляйскага: і вусны па-амэрыканску падмаляваныя,
і вочки як мае быць падведзеныя, і спадніца каляровая, доў-
гая, па апошній парыжскай модзе зробленая. Адным сло-
вам, дзяўчына гэтая, як гаворыцца, хвацкая, не на кожным
рагу такую напаткаеш. А калі да гэтага ўсяго дадаць яшчэ
й тое, што яна за словам у кішэню не палезе, бо мае дастат-

ковую адукцыю, прайшоўши ўсе 7 калідораў гімназіі, дык станецца зусім зразумелым, што нашаму Кастусю Загуляйскому нічога іншага не заставалася, як захапіцца ёю. Ён гэтак і зрабіў — захапіўся. І пачатак іхняга знаёмства быў сапраўды рамантычным (ах, гэтыя пачаткі! — яны заўсёды сівятлайшыя, чымся канцы!). Яны хадзілі часта ў кіно, заглядалі ў тэатры, былі на музычных канцэртах, не міналі кафэйкаў, дзе грава добрая танцаркестра, і пасьля, пад першую гадзіну начы доўга разывіваліся ў парку, удыхаючы салодкае, парфумнае паветра зяленіва, мокрага ад начное расы. І гаварылі шмат, бясконца аб надвор’і, аб месячыку, што гэтак часта звязаў над іхнімі галовамі, аб харатах людзей ды іхніх пачуцьцях. Яна была ўважная да яго, чульлівая, сыціплая ва ўсіх адносінах. Кастусю ўсё гэта здавалася нейкім чароўным сном, казкаю, і ён пачуваў сябе гэткім шчасцільвым, быццам у яго адзаду выраслі крылы, і ён, як кажуць, даляцеў ужо да самага сёмага неба.

Ах, якія гэта былі прыгожы часыны! Не ўспаміналася ні пра палітыку, ні пра нацыянальныя справы, ні пра грамадzkія авабязкі дый сяброўскія складкі! Усё штодзённае, не-прыемнае некуды сплыло й больш ужо не хваливала Загуляйскага, бо яго цікавілі толькі сустрэчы зь ёю, прамэнады ды салодкія гутаркі аб «высокіх матэрыях». Так, гэта быў сапраўды прыгожы пачатак!

Але, калі пачало даходзіць да сяродку, дык наш Кастусь адчуў сябе даволі няёмка, а ў першую чаргу непрыемную пустэчу адчула тая ягоная кішэнія, дзе ён звычайна насытіў грошы, бо, як гэта ні дзіўна, але сыціласьць варшавянкі раптоўна зьнікла, яна сталася ня толькі патрабавальнай, але нават і вымагальнай. Праз месяц іхняга знаёмства Кастусь Загуляйскі пачаў моцна чухаць патыліцу, бо не хапала ўжо ягонага заробку на тое, каб задавальняць новыя ейныя жаданні. А яна як бы назнарок прымушала яго заходзіць у дарагія рэстараны, каб і сябе паказаць, і на людзей прыстойных паглядзець. А да гэтага бяды дадалася яшчэ адна — замест ранейшых гутарак аб надвор’і ды месячыку, яна пачала спрачацца зь ім на розныя палітычныя ды нацыянальныя тэмы. Ад гэтага часу наш Кастусь пераканаўся ў tym, што «як ваўка ні кармі, а яго ў лес цягне», што з полькі беларуску ня вырабіш. І ён доўга ды мужна цярпеў ейныя нападкі на ўсё беларускае, але аднойчы, праводзячы яе даханты, ня вытрываў ды пальнуў у вочы:

— Ды чым ты гэтак ганарышся? У цябе апрача твойго дурнога гонару нічога іншага й няма!

— А ў цябе што ёсьць? — іранічна запыталася яна.

— І ў мяне цяпер ня шмат чаго, але ж хоць душу інакшую маю. Беларускую, гасцінную. А беларус кожнаму іншаму чалавеку рады, а ня гоніць яго, як гэта ты робіш.

— Ага! Дык значыцца, у цябе «шырокая, славянская душа»?

— Так.

— А гэта мы паглядзім... — загадкова прамовіла яна, разывітваючыся.

І што ж вы думаецце — не паглядзела? Паглядзела, дый яшчэ як! Праз тры дні пасьля гэтае гутаркі яна прызначыла яму спатканьне.

Нічога дзіўнага ў tym, што яна прызначыла спатканьне менавіта ў кафэйцы, не было, бо наш Кастусь Загуляйскі апошнім часам прызывицаўся й да больш дзвівацкіх выбрыкаў ейнае натуры. Праўда, успамін пра кафэйку, дый яшчэ гэткую, дзе грае танцаркестра, непрыемна казытнайу ягонае сэрца, а рука міжвольна памацала кішэню, дзе знаходзіліся толькі сяньня атрыманыя грошы. Але ж кажуць людзі, што прывычка — другая натура чалавека, дык і наш Загуляйскі па прывычцы пацягнуўся ў ту ю кафэйку. Было там шмат народу, а спаміж іх угледзеў ён і сваіх прыяцеляў ды знаёмых. Ён заняў столік у зацішным куточку й пачаў церпяліва чакаць на яе, абыякава гледзячы на танцууючыя пары. Праз якія паўгадзіны зявілася ѹ яна, вясёлая, бесклапотная, апранутая ў новую сукню шэра-папугавага колеру, пад гэтакім шырачэенным саламяным капелюшом, што цяжка было сівяцло ўгледзець.

— Ты сяньня, здаецца, грошы атрымаў? — запыталася яна пасьля прывітання.

— Але-е... — неяк неахвотна працягнуў наш Кастусь, прадчуваючы сэрцам штосьці нядобрае.

— Гэта добра, бо да мяне сяньня прыехалі мае прыяцелькі ды кузэн, дык варта было б...

Але яна не пасьпела дагаварыць, бо якраз у гэты мамэнт да іхняга століку падышлі чатырох дзяўчат зь нейкім тайствістам, вельмі ж несімпатычным дзядзькам.

Яна хуценька ўскочыла й пасьпяшалася пазнаёміць Загуляйскага з усім гэтым таварыствам.

— Гэта якраз тыя, аб якіх я табе казала, — прамовіла яна, лагодна пасьміхаючыся.

Усе занялі месцы вакол іхняга століку.

— Вы, пэўне ж, галодныя? — звярнулася варшавянка да свайго таварыства. — Тут, праўда, кафэйка не першаклясная, але што-небудзь дастаць можна...

Пры слове «што-небудзь» Кастьсю Загуляйскі адчуў, як у ягонае сэрца нешта балюча дзёўбнула, а па съпіне пра-беглі ледзяныя мурашкі. «Папаўся я, як лісіца ў саладуху», — падумай ён, але сказаць штосьці падобнае ўголос не адважыўся. А варшавянка ўжо распараджалася. Заказала гарсону ўсё найлепшае й найдаражэйшае, што было ў картцы, а да гэтага яшчэ й дзіве бутэлькі шампанскага.

У вачох Загуляйскага аж съязнела. Ня вытрываўши, ён чужым, хрыпатым голасам працадзіў скроў зубы:

— Можа, зашмат будзе? Уп'емся...

— Ды не! — прашамяўкаў таўсты дзядзька, кузэн варшавянкі. — На нашае таварыства гэтага мо і ня хопіць. Вось каб сюды яшчэ бутэльчку канъяку, дык было б зусім добра, бо, шчыра кажучы, я не паважаю шампанскае. Гэтая реч для жанчынаў створаная.

— Можна й канъяку, — адказала варшавянка й, паклікаўши гарсона ў другі раз, заказала яму бутэльку.

Наш Загуляйскі сядзеў, як на гарачых голках. Усе съмяяліся, дзядзька рассказваў аб нейкіх сваіх дзівацкіх прыгодах, а Кастьсю то чырванеў, то бляеў, то часамі дрыжэў у злосыці, як бы яго якая ліхаманка схапіла. «І на якое ліха мяне прынесла сюды?» — балесна падумай ён і ў той жа мамант, не памятаючи сябе ад злосыці, гэтак моцна прыціснуў пад столікам сваёю нагою нагу варшавянкі, што тая аж войкнула ад болю.

Яна, відавочна, адразу зразумела ягонае хваляванье й, скрываўши свой памяліваны тварык у ветлю ўсьмешку, хітра ды нахабна гледзячы ў ягоныя вочы, прамовіла:

— Ты вельмі рады нашаму таварыству, ці ж няпраўда?

Замест адказу Загуляйскі толькі скрыгатнú зубамі, і твар ягоны з чывонага зрабіўся нейкім шэра-зялёным.

— Я забылася сказаць вам, — звярнулася варшавянка да свайго таварыства, — што мой Косьценька ня наш, не паляк, а нейкі беларус з «кressuv-vschodnix». А ў іх, каб вы ведалі, больш шырокія славянскія душы, чымся нашыя. Яны вельмі гасцінныя людзі. Ці ж ня гэтак, Косьцік?

Кастьсю, съязнены кулакі, хацеў ужо нешта калючае адказаць ёй, але ў гэты час гарсон пачаў падаваць вячэрну, і ён толькі злосна мармытнú:

— Ежце ўжо...

Усё таварыства было, відаць, сапраўды галодным, бо гэтак накінулася на вячэрну, як быццам тры дні перад гэтым нічога ня ела. А найбольш ад усіх жор кузэн варшавянкі. Ён гэтак прагавіта й хутка піхну ў рот, што аж вуши ягоныя трэсціліся, як у парсюка якога. Кастьсю нават не дакрануўся да сваіх талеркаў і толькі злоснымі, поўнымі ня-навісці вачымі ўставіўся на кузэна. Каб пад гэтакі пагляд папаўся які іншы чалавек, дык напэўна падавіўся б, але на кузэна нічога ня дзейнічала, бо ён быў цалкам апанаваны тым, што знаходзілася ў талерцы ды бутэльках.

Па нейкім часе, калі ўсё ўжо было выпітае ды зъедзенае, варшавянка, звяртаючыся да ўсіх, запыталася:

— Можа, яшчэ чаго хочаце?

Дзяўчата адмовіліся, кажучы, што ўжо аж занадта сътыя, але кузэн, каб яго ліха, зацвярдзальна боўтнú галавою.

— Мне яшчэ кавалак смажанае парасяціны не зашкодзіў бы, — прамовіў ён, ablіzваючы языком свае зашмальцаваныя вусны. — А то яшчэ нейкая пустечка ў жываце адчуваецца.

«А каб табе бокам вылезла гэтая парасяціна», — падумаў Кастьсю і адным глытком выпіў вялікую чарку канъяку. А варшавянка, ветла ўсіміхнушыся свайму пражэрліваму кузэну, звярнулася да падышоўшага на гэты мамант гарсона:

— Прынясце смажанае парасяціны.

Гарсон нізка пакланіўся й адышоў, а кузэн варшавянкі нахінуўся да Кастьсю.

— Ха, съмешны вы чалавек! — прашамякаў ён, вылупляючы на Кастьсю задаволену, п’яную вочы. — І навошта вы беларусам сябе рэкламуеце? Вы ж — паляк, толькі хіба менш цывілізаваны, чымся мы, бо паходзіце з «kressuv-vschodnix»...

Ужо гэтакага нахабства наш Кастьсю Загуляйскі ніяк ня мог съцярпець. Нэрвы ягоныя ўрэшце ня вытрывалі, і ён, не памятаючи сябе, ускочыў, як ашалелы, з-за століка дый гэтак моцна грукнүў па ім съятым кулаком, што ажно талеркі зазывінелі.

— Даволі! — крыкнуў ён. — Даволі, кажу!

— Ды ты звар’яцеў, ці што? — кінулася да яго варшавянка. — Як ты сябе вядзеш у прыстойным таварыстве?

— Да ліха мне тваё таварыства ти ты разам зь ім! — крыкнуў Загуляйскі. — Гарсон, колькі зь мяне?

Пакуль гарсон падлічваў рахунак, варшавянка кідалася да яго з кулакамі:

— Мярзотнік! — кричэла яна прарэзылівым, пісклявым голасам. — Гэткага сораму нарабіў мне! І ведаць цябе больш не хачу! Каб і не зъяўляўся на мае вочы, паганец!

А Загуляйскі як бы ня чуў яе. Адлічыўши гарсону чатыры з паловаю тысячи франкаў, якія таварыства праела ў прапіло ў гэты вечар, ён кінуўся наўцёкі да выйсьця.

Прыбегшы да свайго пакою, ён зваліўся на ложак і заплакаў, як малое дзіця.

— Ці гэта жарты? — мармытаў ён скрэзъ сылёзы. — Мала таго, што заробак мой прапілі, дык яшчэ і пачуцьці мае абраziлі!.. Каб жа цябе ліха ўзяло!..

І, сапраўды, меў рацыю, калі плакаў... Але што ж нам застаецца ўчыніць? Гэтаксама — плакаць?

№ 7, 1949 г.

Niña Paca

ВАЯВОДА І ТАНЦЫ

Пасля наездаў панскіх орд на «крэсы», па этапах у Вронкі і Картуз-Бярозу ішлі беларускія настаўнікі, адная за другой зынікалі беларускія школы. Настаўнікі ішлі за краты, або лесарубамі ў пушчу. Захавалася ў Вільні, між Вострай Брамай ды Замковай Гарой, адна гімназія ў роднай мове, адна, як апошняя зялёнінка ў лесе пад сасной.

Туды з усіх канцоў Беларусі зляталася моладзь, каб зерне праўды ў душу захапіць, схаваць далёка, пад сэрца, каб вораг капцюрамі выдзерці ня мог.

Дзіве бурсы пры гімназіі, як ластаўчыны гнёзды пад стрэхай, прытуліліся, дзіве бурсы: для хлапцоў і для дзяўчат.

І шумна было там і цёпла, як у вульлі. Гудзела моладзь пры працы й пры песні, як пчаліны рой. Гадзіны кончацца заняткаў, пачнуцца казкі, загадкі, а часам «Лявоніх» ці «Мяцеліца» віхрам закруцяць матыліны карагод.

І толькі на Каляды, на Вялікдень ды на лета съціхалі бурсы.

Выраивала моладзь у сонца, на палеткі і лугі. Прыносіла з сабой у вёскі ды на ціхія хутары стосы книг і мудрасцяў

усіх навук, партрэты Скарэны, Жаны д'Арк, Міндоўга і Каліноўскага з-пад шыбеніцы запавет, паэмы Купалы, Багдановіча і Танка. Улівала гэты нэктар у душу тых, якім далёка было сонца за хмарамі наездных панскіх орд, дзе мелі голас маўзэр і штых.

А потым зноў ад цэпа, плуга ды касы, ад прасыніцы ды чаўнака, зляталіся, як ластаўкі ў гнядзо, да жыватворнае криніцы пад Вастрабрамскія званы.

Прывозілі з сабой у корабах пісанак цэлую капу, хто сыр, хто мёд, хто бохан хлеба — цэлы пуд, каўбасы, квашаніну, жур. І частаваліся ад сэрца ўсім дабром і запрашаліся наўзаем на наступны год. А потым успаміналі, дзяліліся. І толькі недзе пад Запусты, па бурсавай вячэры, на пачастунак прадэкламавала Засімянка:

Апошні зъелі мы сухар,
Што недзе ў шафе заваляўся;
Ён быў для нас як Божы Дар
І шакаладам нам здаваўся...

І далей цэлая паэма...

Калі зынікалі ўсе прысмакі і заканчваліся ўспаміны, гучалі акорды іншых слоў. «Адрачэмся ад шэрата мыла», — прыйшоўши з лазні, хорам зацягнулі марш, ці: «Каша наша з дынаміту», — мілагучна пад гітару зывінёў вальс, а потым па чарзе ўсе наймаднейшыя на тангі і фактстроты займалі месца...

А потым прыгожымі дзянькамі, калі купаўся ў сонцы цэлы свет, Бурбешкі і Зялёныя Вазіры, адзубрыўши Вэргілія ды «адмехаўши» лягарытмы, бурлівай хваляй залівала моладзь хвайнікі і ўзгоркі і нізка кланялася пралескам, фіялкам, сасоньнікам.

Але з-над ракі, з-за карчоў, з-за вугла палацу падслухаў і падгледзеў згладалы сівы воўк, што моладзь звонкім съемехам будзіць гай і можа разбудзіць загоны і вазёры, ды рэхам пушча адгукнецца. І задрыжэлі ляжкі страхам у воўка, а вочы бліснулі завостраным штыхом.

Спусціўши хвост абсмаленым памялом, прыгнуўши сыпіну, уцягнуўши ў лапы пазуры, салодкай лісовай усмешкай пачысціў зубы, зморшчыў нос і стаў пад бурсу падбірацца.

— Я, — кажа, — так, прыпадкам, зынюхаў, што вы і я, мы любім тыя самыя палі, салодкі мёд ліповы ды салаўя, бо з птушак вось паходжу і я, хоць ногі мае трохі і даўжэйшыя,

як у яго, але ў яскрава маляваных ботах; я босы не хаджу, баюся на касу на сенажаці наступіць, бо я са шляхты, не з тутэйших. Казалі мне мае сарокі й сывістуны, што разам з вамі калісі елі кашу, што сала мала вам дае «Юнона», па лыжачцы адченькай у талерку. Я, дзякую Богу, на хутары ў хмызынякоу, у завеенай сънягамі вёсцы прызапасіў шмальцу. Хачу я з вамі падзяліцца, каб арганізм ваш крэп і рос...

І як ні баранілася ластавак сям'я, і як ні старалася ластаўка сама, зязюльку шэрую на помач клікала, каб бараніць сваё гніздо і птушанят, сарокаў, дзеркачоў, бясхвостых арляніят нахлынула, як хмара цёмная, на бурсы дзъве...

Што праўда, сала ў кашы нельга сказаць, каб прыбыло, але зато «за плечы шмальцу залилося»...

Прыйшла вясна, паплылі крыгі па Вяльлі, зазелянеліся ў Кальварыі бярозы і на Бурбішках рассысьвітаўся салавей. Прыпомніў у чырвоных ботах вадзірэй, што хоць голасу ў яго няма, затое ў танцах можа прыклад даць. Ізь Лютні балетмайстар на дапамогу зьявіўся ўраз і шточацьвер, па вечарах, піскліва ѹ жаласна азваліся мазуркі й кракавякі, і ваявода сам, шляхоцкі кунтуш згробшы ў жменю, для прыкладу пакаленъям маладым, размахнуўся пад бяззубы рогат барабану: «Ешчэ едэн дзісяй, як за тамтых ляў».

Уздоўж і ўпоперак прамераўшы ўсю залю, спыніўся, запыхкаўся, як таварны паравоз, пад'яджаючы к прыстанку. Бубен съціх.

«Ляўоніхай» уздрыгануліся ўсе шыбы, і матыліны рой мѧцеліцай ўзьвіхуры ў залю, аркестра ўсімі галасамі ўзьвіла хор, а ў апошній пары, як бы даганяючы цягнік, каціўся ваявода.

— Брава, біс... — і моладзь расступілася па бакох.

— Усё ж панятлівы шляхецкі род, пагляньце, як «Ляўоніху» смаліць, а мы «Мазура» ніяк ня ўтнём, — аркестру Хведар заглушиў.

— Брава, біс... — гудзела залі пад воплескі далоняў.

Ваявода спыніўся, бы зарыўся капытамі ў землю конь, галаву адкінуў назад, страсянуў чупрынай і раскланіваўся на ўсе бакі, шырокая ўсьмешка зяўнула клыкамі, а вочы бліснулі зеленъню вачэй ката ў цёмную ноч, не — съвечкамі галоднага ваўка ў Піліпаўку.

— Брава, біс...

Ніна Раса

НОГІ ВЫРАТАВАЛИ

— Цыган! Чаму палажыў на падушку ногі, а не галаву?

— А-а! Каб ня гэтыя залатыя ногі, дык гэтая дурная галава ўжо даўно вісела б!
(Народная мудрасць)

Так, залатыя ногі ні аднаго ратавалі, калі галаве крута прыходзілася. Гэтак здарылася і з нашым Гансам. А Ганса шмат хто ведае, а што ўжо да віленскіх братвы, дык хіба кожны, галоўна пасля таго, калі яго, як і цыгана, ногі выратавалі.

Было гэта вельмі проста, вось на пераломе сакавіка з краставіком, зімы зь вясной, калі сънег тае, пралескі зацвітаюць, сінія-сінія нашыя пралескі... Пасрабуйце іх пашукаць на съвеце! А ці знайдзе? Не! — бо яны толькі ў нас сінеюць! Толькі на ўзгорках Панараду рассыцілаўца небам пралескі. ...

Эх! Ды ці толькі пралескі ў нас?

А вербы, ракіты, лозы?!

А жаўронка звоны не забылі?.. Вясну?.. Сакавік?.. Наш родны, сачысты жыцьцём Сакавік!...

* * *

Як з выраю ластаўкі, як жаўранкі звонкія, як з гнёздаў шпакі маладыя, з класаў гурбою пасыпалася маладзь.

— Усе на ўзгоркі! Панарады! Пралесак, пралесак: «Два ж святы на съвеце — вясна і сачысты народным жыцьцём Сакавік!»

* * *

Ці жаўранкаў песьні звінелі мацней, ці — моладзі нашай на ўзгорках Панараду, дык трудна нат самой вясне рассудзіць.

З букетамі кветак, зь вясьнянымі загарам, зь ветрам сваўльнымі шырокіх палёў вярталася маладзь спаткаць Сакавік.
«Vzbronione, brzmi vojevudzki zahad!»

* * *

Вясна, пагода мяніеца часта, то вецер, то дождж ды маланкі і буры; марская пагода, і — Свята мора.

Рух па клясах. Пані капітанова вершы, сцэніроўкі, песьні і мэліадэкламацыі гатуе. Муштруе дзе каго папала, праста як рэкрутаў на палігоне.

А дэкарацыя?!! Усю падлогу змазалі фарбамі ды клеямі, робячы вітражы, а як павесілі на съянне, дык вось глянь толькі: мора, хвалі, бура на моры, ды карабель у буру, толькі ветразі надувающца. Вось-вось здаецца, хай толькі мачней вецер дзымухне, дык і заля са сцэнай ня ўстояць.

А як ліхтары запалілі! Ілюмінацыя і фара, і маланкі, і гром, праста пекла, аж маразкі бегаюць па скуры, вось-вось здаецца, хваля так і хлыне...

А на сцэне — фікус! Дзе ён і вырас такі? Аж пад стол!

«Свята мора» — зала занямела, толькі вочы блішчаць у пацёму.

А на сцэне маланкі шалеюць, гром, рух сірэнаў, лямант, партовы шум і гвалт.

Карабель раскальхайцца на ўзбураных хвалях, ветразі надзымуцца, вось-вось, здаецца, лопнуць. Не!.. можна «тосна stavion czolo viatrom» — запэўнівае рэфэрэтчук. А якія карысыці?! — Бурштын, рыбы, ракі ды залаты пярсцёнак на дне мора...

Наступны нумар па рэфэраце, маланках, громе і воллесках залі: «Зашлюбіны з морам» — дэкламацыя.

Вайсковым маршам «sloma — siano» перад публікай зьяўляецца «ні то рыба, ні то «рак», ні то пан «генэрал».

— Персыцень ці дае!.. персыцень... дае... персыцень...

— Далей гавары, чаго шворышся па кішэнях? — нэрвуюцца з-за фікуса суфлёр.

— Пярсцёнка шукаю, — адказвае злосна дэкламатар.

— Дык ён жа ў клясе на вакне ляжыць — адказвае суфлёр.

Так і не «зашлюбіў» пан «генэрал», можа, пярсцёнка заўся ўзяць, выходзячы на сцэну.

Але зала ўсё роўна горача пляскала.

* * *

Ускалыхнулася хваля, белай пенай зашумела, і русалка з дна марскога песьняй мае чараваць. Але кажуць, што русалкі адзінокіх рыбакоў песьняй чараваць умеюць. А тут нашую русалку рыбакі зачаравалі.

Расчыніла рот ды анямела.

— Кладзі! Бо ўляціць варона, — із-за фікуса суфлёр русалку перасыцерагае.

— Браво-оо-!!! Бі-і-с-с-с-с-с!!! — Крычаць із залі.

Пакланілася русалка, хутка хвост згробши ў жменю ды ў мора, у хвалі зноў нырнула. Мо наступным «святам мора» зачаруе рыбака.

Вось выходзіц «стары рыбак».

— На мора, я сына вам даю, чуецце, — і чаго ён там ні наабяцаў: і рыбы, і «кадвагі». Аж кулакі съціскаў, аж вочы плюшчыў, і бура шумела, і карабель ледзь-ледзь устаяў, а Янка дэкламаваў.

Праўда, па вечары, у бурсе мусіў паказаць, як «жаба ў сажалцы» плавае, «бо мы мора ня маём». Ды, узяўшы за руکі і ногі, уніз брухам так выгаскалі, што тры тыдні з ложка нават у клясы не паказаўся. А калі паляністка пра яго папыталася, дык гуртам адказалі, што на марскую хваробу захварэў.

* * *

А «Свята мора» ў поўным разгары.

Вось на бераг высядаюць «маракі». Клім, як найменшы — пад фікус, далей у рад — Ярошка, Зэдзік, Засім, Шопік. Што раз то большыя, усе «рыбакі» з «Герадотавага мора».

У марынарскіх строях: шырокія порткі, каўніры зь белымі стужкамі (у Зэдзіка, адараўшыся, баўтаўся з-заду), бэрэты «на бакі» і: раз, два, тры-ы-ы — далей сігнал суфлёра.

Як Клім стаяў найбліжэй да суфлёра, дык першы і пачаў. (Хай даганяюць, хто спазніўся!)

— Ma-a-rynarz v n-o-c sien ba-av,
w hamaku ve-e-dnie spi-i...

Наступную зваротку рашылі не пачынаць, бо і сыгналы суфлёр не турбаваўся падаваць. Дзе ж там пяцёх палешукоў ды аднаго наваградзкага паслушаюць!

«Маракі», палажыўшы руکі адзін аднаму на плечы, гуськом раскачаўшыся на бакі, як на палубе, адмаршавалі са сцэны, толькі дошкі гупалі.

Тут дык ужо і буры не патрабавалася, бо такая сапраўдная была на залі, што «карабель» ледзь не перакуліўся.

* * *

Паволі, можна сказаць, усьціхла — мірыліся.

І вось — Ганс.

Раскланьваецца, ды так на ўсе бакі, што і канца няма.

— Хопіць, пачынай! — дзярэцца суфлёр.

«Morze, sine morze, мора... мора... мора... — З усія сілы грыміць Ганс сваімі шырокімі грудзьмі. Замахнуўся адной

рукой, другой, яшчэ раз магутна зароў і ў два крокі сцэну перакрочыў.

— Ну што ж, — пісаў у чарговым нумары насьценгазэты, — калі выйшаў, калі глянуў, з-заду ўсхваляванае мора, съераду такое ж мора галоў, закруцілася ў галаве, ледзь меў час падумаць: ратуйце, ногі, каб галаве блага не прыйшлося.

* * *

«Свята мора» адсвяткавалі! Галоўнае — бурна і весела, як наогул на свята бывае. Усе адчувалі сябе бадзёра, як бы выкупаўшыся ў марской салёнай вадзе.

Толькі Янку давялося хлебануць «марской пенны» ды пару разоў пабываць у Рызе, а пані капитановай аж пад Сёмуху пячонка дакучала.

Ад рэдакцыі:

Ніжэй змешчанае апавяданне Н. Расы «Норі ўратавалі» адно-сіцца да яе ўспамінаў з Віленскае Беларускае гімназіі, ці праўдзівей — Беларускай філіі пры Польскай гімназіі Я. Славацкага. Дзеля таго, што апавяданне напісана ў форме вобразнай і можа быць не зусім зразумелым чытачу, — паясьняем у кароткіх словах, аб што ходзіць.

Вось жа вучні-беларусы гімназіі з энтузіязмам ладзіліся ўрачыста съярткаваць угодкі «25 сакавіка». Ваявода цераз «кураторы-юм» забараняе і прыпісвае на гэты дзень «нармальныя школьнія заняткі».

Ні задоўга прыпадае польскае нацыянальнае «Свята мора».

Паліяністка гімназіі, пані капитанова арганізуе яго. Вучні-беларусы згаварваюцца адказаць помстай.

Артыст у ролі «генэрала» «забываецца» ўзяць пярсыцёнка, які яму трэба купіць у «мора» для «заручынаў», на шум зьбіваецца і псуе ўвесь эфект ролі.

«Русалка», якая мела съпяваць, — «анямелася», пастаяла «з расчыненым ротам» і выйшла.

Хор «матросаў» разыгрывае «карыкатуры», а завяршэнне — найискравейшая дэманстрацыя — «Ганс» з гранічнымі паклонамі і адыхадам з сцэны.

Адзін толькі «рыбак» Янка не датрымаў «кансьпірацыі», і аддэклімаваў поўнасьцю свой верш, за што яго потым у інтэрнаце сябры самасудам моцна каралі.